

**Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет менеджменту і маркетингу
Кафедра економіки**

**ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ:**

**Завідувач(ка) кафедри,
д.е.н., проф.**

_____ **Ігор ВІНІЧЕНКО**
« ____ » _____ **2022 р.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Освітньо-професійна програма «Економіка»
Спеціальність 051 «Економіка»
Ступінь вищої освіти: Магістр

Здобувачка

Марія КАПУСТА

**Науковий керівник,
к.е.н., доцент**

Алла СІТКОВСЬКА

Дніпро – 2022

**ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ І МАРКЕТИНГУ**

Факультет: менеджменту і маркетингу

Кафедра: економіки

Спеціальність: 051 «Економіка»

Освітній ступінь: «Магістр»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедри _____

«_____» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу здобувачки

Капусти Марії Юріївни

1. Тема роботи: «Підвищення ефективності використання основних засобів аграрного підприємства»

керівник роботи: Сітковська Алла Олександрівна, к.е.н., доцент

затверджені наказом вищого навчального закладу від «04» жовтня 2022 року № 2912

2. Строк подання студентом роботи:

_____

3. Вихідні дані до роботи: річні звіти підприємства, виробничо-фінансові плани.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Вступ

1. Теоретичні аспекти ефективності використання основних засобів в аграрних підприємствах

2. Стан ефективності використання основних засобів підприємства

3. Напрями підвищення ефективності використання основних засобів підприємства

Висновки і пропозиції

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

1. Основні показники виробничо-фінансової діяльності

2. Аналітичне вирівнювання вартості основних виробничих засобів, грн.

3. Діаграма динаміки основних виробничих засобів

4. Ефективність використання основних виробничих засобів

5. Групи агрегатів залежно від режиму роботи та рівня вимог до агростроків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Теоретичні аспекти ефективності використання основних засобів в аграрних підприємствах	вересень 2022	
2	Стан ефективності використання основних засобів підприємства	жовтень 2022	
3	Напрями підвищення ефективності використання основних засобів підприємства	листопад 2022	
4	Висновки та пропозиції	листопад 2022	
5	Оформлення дипломної роботи	грудень 2022	

Студент _____
(підпис)

Марія КАПУСТА

Керівник роботи _____
(підпис)

Алла СІТКОВСЬКА

РЕФЕРАТ

ТЕМА: «ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА»

Кваліфікаційна робота магістра: 75 с., 7 рис., 21 табл., 53 літературних джерел.

Об'єктом дослідження є процес формування та підвищення економічної ефективності використання основних засобів аграрного підприємства.

Мета дипломної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка прикладних рекомендацій щодо оцінки ефективності використання основних засобів підприємств і напрямів його підвищення.

Методи дослідження: системний підхід, економіко-статистичний, економіко-математичний, абстрактно-логічний, метод наукового узагальнення, метод порівняльного аналізу, синтезу та аналізу, тощо.

Розглянуто сутність категорії «основний капітал» та «основні засоби». Виокремлено підходи і методи оцінки ефективності використання основних засобів в аграрному підприємстві, висвітлені фактори та характеристики, що впливають на них. Проведено оцінку стану використання основних засобів аграрного підприємства та визначено їх вплив на господарську діяльність підприємства. Обґрунтовані напрями підвищення ефективності використання основних засобів з урахуванням спеціалізації господарства, з урахуванням агротехнології, яка використовується та інших організаційно-економічних чинників.

Результати впроваджені в господарську діяльність селянського фермерського господарства «Полісся» Криничанського району Дніпропетровській області.

Українською мовою: аграрне підприємство, основні засоби, оцінка, продуктивність, забезпеченість, управління.

Англійською мовою: agricultural enterprise, fixed assets, evaluation, performance, equipment, management.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	9
1.1. Економічна характеристика основних засобів підприємства та фактори впливу на ефективність їх використання	9
1.2. Методи оцінки ефективності використання основних засобів на підприємстві	19
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. СТАН ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА	27
2.1. Організаційно – економічна характеристика діяльності підприємства	27
2.2. Забезпеченість підприємства основними засобами та ефективність їх використання	34
2.3. Вплив економічних аспектів використання основних засобів на діяльність підприємств	41
Висновки до розділу 2	47
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА	49
3.1. Основні стратегічні напрями підвищення ефективності використання основних засобів підприємства	49
3.2. Удосконалення управління основними засобами аграрного підприємства	56
Висновки до розділу 3	65
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Розвиток ринкових відносин супроводжується поглибленням економічних перетворень. Такі перетворення торкнулися діяльності вітчизняних підприємств, а також процесом управління ними. Процеси перетворення та реструктуризації, глобалізації світової економіки призводять до загострення національної та міжнародної конкуренції. Ці обставини обумовили нові виклики перед суб'єктами підприємництва, головним залишається ефективність використання наявних ресурсів, а особливо актуальним робить питання дослідження використання основних засобів підприємств та пошук напрямів підвищення їх ефективності.

В якості основних орієнтирів діяльності аграрних підприємств в сучасних динамічних, нестійких умовах та на найближчу перспективу можна виділити наступне: захоплення, збереження та посилення позицій на ринку з урахуванням вимог споживачів продукції; технічне переоснащення виробництва і оновлення основних виробничих засобів; поступовий перехід до більш сучасних технологій з метою забезпечення найбільш повної відповідності вимогам ринку; освоєння виробництва нової сільськогосподарської продукції, збільшення частки експорту готової продукції, зниження витрат виробництва за рахунок оптимізації виробничих процесів та забезпечення високорентабельної роботи підприємства. У цьому зв'язку стратегічною метою аграрного підприємства є створення прибуткового високорентабельного виробництва, яке відповідає сучасному рівню розвитку аграрної галузу.

Однак нині основна проблема аграрних підприємств обумовлена низьким рівнем виробничого потенціалу і наявних виробничих потужностей зі створення конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції. Вирішення її пов'язано з необхідністю заміни частини зношених основних засобів, особливо активної її частини.

Отже, ефективність використання основних засобів, як одного з найважливіших активів підприємства, зумовлює характер функціонування аграрного підприємства. Тому досягнення високих якісних і кількісних показників діяльності певною мірою залежить від політики управління основними засобами підприємства, яка реалізується в процесі застосування різних способів, що забезпечують оптимальне використання наявних в матеріальних об'єктів. Вибір конкретного способу підвищення ефективності використання основних засобів залежить від специфічних характеристик діяльності підприємства, основних сучасних тенденцій управління і є актуальним, оскільки визначає стратегічні вектори розвитку аграрних підприємств.

Мета дипломної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка прикладних рекомендацій щодо оцінки ефективності використання основних засобів підприємств і напрямів його підвищення.

Завданнями дипломної роботи є:

- дослідити теоретичні основи економічної ефективності використання основних засобів підприємств;
- розробити методичний підхід до оцінки економічної ефективності використання основних засобів підприємств з урахуванням його складових та специфіки локального галузевого ринкового простору;
- визначити напрями підвищення економічної ефективності використання основних засобів підприємств.

Об'єктом дослідження є процес формування та підвищення економічної ефективності використання основних засобів підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів підвищення економічної ефективності використання основних засобів підприємств.

Суб'єкт дослідження селянського фермерського господарства «Полісся» Криничанського району Дніпропетровській області.

Методи дослідження. системний підхід, економіко-статистичний, економіко-математичний, абстрактно-логічний, метод наукового узагальнення, метод порівняльного аналізу, синтезу та аналізу, тощо.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативні акти України, звітність аграрних підприємств Дніпропетровської області, ресурси інформаційної мережі Internet, праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з питань формування і використання основних засобів, результати власних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів в дипломній роботі удосконалено методичний підхід до моделювання використання основних засобів підприємства в контексті вибору оптимального варіанту агрегатів з урахуванням особливостей природних, технічних та економічних, які спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів та забезпечення розширеного відтворення основних засобів.

Апробація результатів. Результати досліджень апробовані у науковому фаховому виданні «Агросвіт», яке включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, The 7th International scientific and practical conference «International scientific innovations in human life» (January 19-21, 2022) Cognum Publishing House, (Manchester, United Kingdom), X Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств» (28-29 квітня 2022 року), XIII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи» (27-28 жовтня 2022 року).

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, список використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи 75 с., 7 рис., 21 табл., 53 літературних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

1.1. Економічна характеристика основних засобів підприємства та фактори впливу на ефективність їх використання

Ефективність використання основних засобів, які є дуже значним активом підприємств, що зумовлює характер функціонування аграрного підприємства. Тому досягнення високих якісних і кількісних показників діяльності підприємств частково залежить від політики управління основними засобами, яка реалізується в процесі застосування різних способів, що забезпечують оптимальне використання наявних в економічного суб'єкта матеріальних об'єктів. Вибір конкретного напрямку зростання ефективності застосування основних засобів залежить від специфічних характеристик діяльності підприємства, основної мети політики менеджменту, а також від основних сучасних тенденцій управління організацією.

На сьогоднішній день відсутній універсальний спосіб щодо найкращого управління даними активами, що враховував особливості всіх галузей і підрозділів, що діють у фірмі. Виходячи з зазначеного, слід розробити спосіб підвищення ефективності використання цих активів, який би задовільнив вимоги найбільшої кількості підприємств.

Проблема ефективності використання досліджуваних активів стає все більш актуальною для аграрних підприємств, що пов'язано з фізичним, моральним зношуванням основних засобів, щорічним скороченням виробничих потужностей. Ефективність використання цих активів аграрного підприємства, призводить до зростання обсягів виробництва та впливає на скорочення необхідності введення в експлуатацію нового

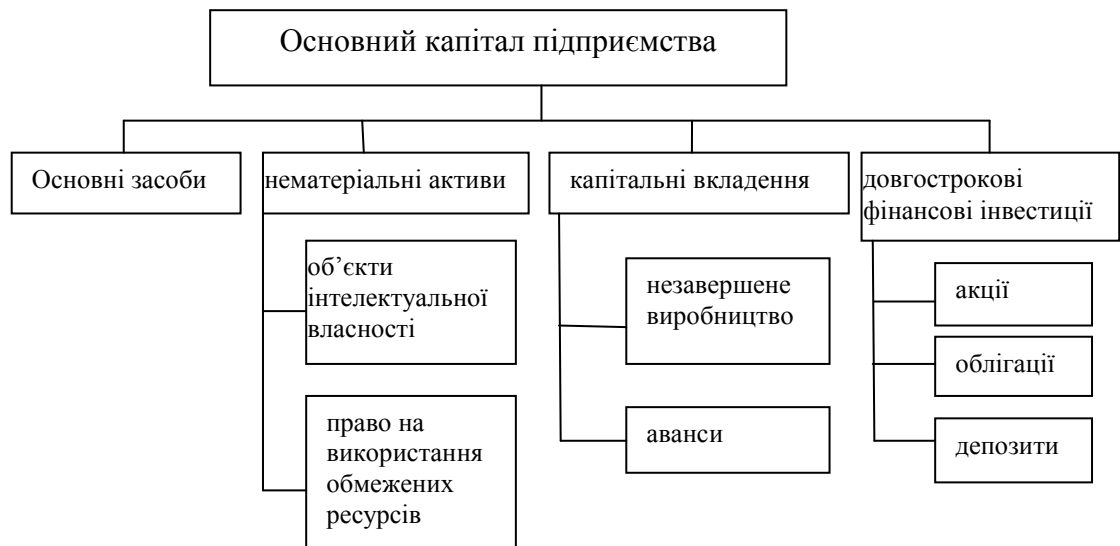
виробничого обладнання, що в кінцевому підсумку призводить до підвищення прибутку від всієї діяльності.

Будь-яке аграрне підприємство для реалізації своєї виробничо-господарської діяльності має певне майно, яке використовується з метою ведення адміністративно-управлінської діяльності та майно виробничого призначення. Ефективне використання саме останнього є базовим показником діяльності підприємства.

Для чіткішого розуміння ефективності використання основних засобів слід розкрити економічну сутність їх поняття. Вагомий вплив, що здійснюють ці активи на економіку підприємства викликає підвищену увагу з боку науковців, дослідників тощо. Велика кількість наукових праць присвячена цій темі, серед бухгалтерів-практиків та економістів-теоретиків досі немає концептуальної згоди щодо визначення економічної сутності основних засобів.

В економічній науці тривають дискусії щодо визначення основних засобів як економічної категорії, їх класифікації, функціонування та відтворення. В економічну теорію поняття «основного капіталу» було впроваджено А. Смітом, який розглядав його як капітал, спрямований на покращення землі, купівлю корисних механізмів, інструментів або інших подібних об'єктів, що приносять дохід чи прибуток без переходу від одного власника до наступного чи не враховуючи подальше обертання [43]. Однак характеристика капіталу є більш широкою, ніж основні засоби, оскільки охоплює за І. Бланком такі основні характеристики: капітал виступає як об'єкт економічного управління; інвестиційним ресурсом; об'єктом надання тимчасових переваг; купівлі-продажу; джерелом доходу та є накопиченою цінністю; виробничим ресурсом, фактором виробництва; об'єктом власності та розпорядження; носієм фактору ліквідності і ризику [4].

В сучасному розгляді категорію основного капіталу підприємства можна розглянути за різними критеріями (рис. 1.1). В основі дослідження зосередимо увагу на категорії основних засобів.

Рис. 1.1 Складові основного капіталу підприємств

Так, ряд вчених пропонують дати визначення даної економічної категорії, беручи до розрахунку натурально-речовий зміст, вартість і споживчу вартість, особливість обігу та відшкодування основних засобів.

П. Саблук категорію основних засобів трактує як «економічну форму частини засобів виробництва, які функціонують в умовах державної або іншої форми власності і служать для задоволення постійно зростаючих матеріальних і культурних потреб членів суспільства» [39]. На нашу думку, трактування основних засобів у визначенні є досить абстрактним і може характеризувати і інші ресурси в сільському господарстві. Більш повним і вичерпним є трактування цієї категорії В. Андрійчуком, який під основними виробничими фондами розглядає «грошовий вираз знарядь праці, що беруть участь у процесі виробництва тривалий час, зберігаючи при цьому натурально-речову форму. Споживна вартість знарядь праці закріплюється на тривалий час у сфері виробництва, а вартість знаходиться в постійному русі, причому частина її переноситься на заново створений продукт, а інша частина, постійно зменшуючись, фіксується у засобах виробництва до завершення строку їх використання» [1]. Ряд дослідників розглядають таку категорію як основний капітал, як частину постійного активу, що декілька операційних циклів задіяна у виробництві та вартість на новий продукт

переносить визначеними сумами впродовж низки періодів виробництва [13].

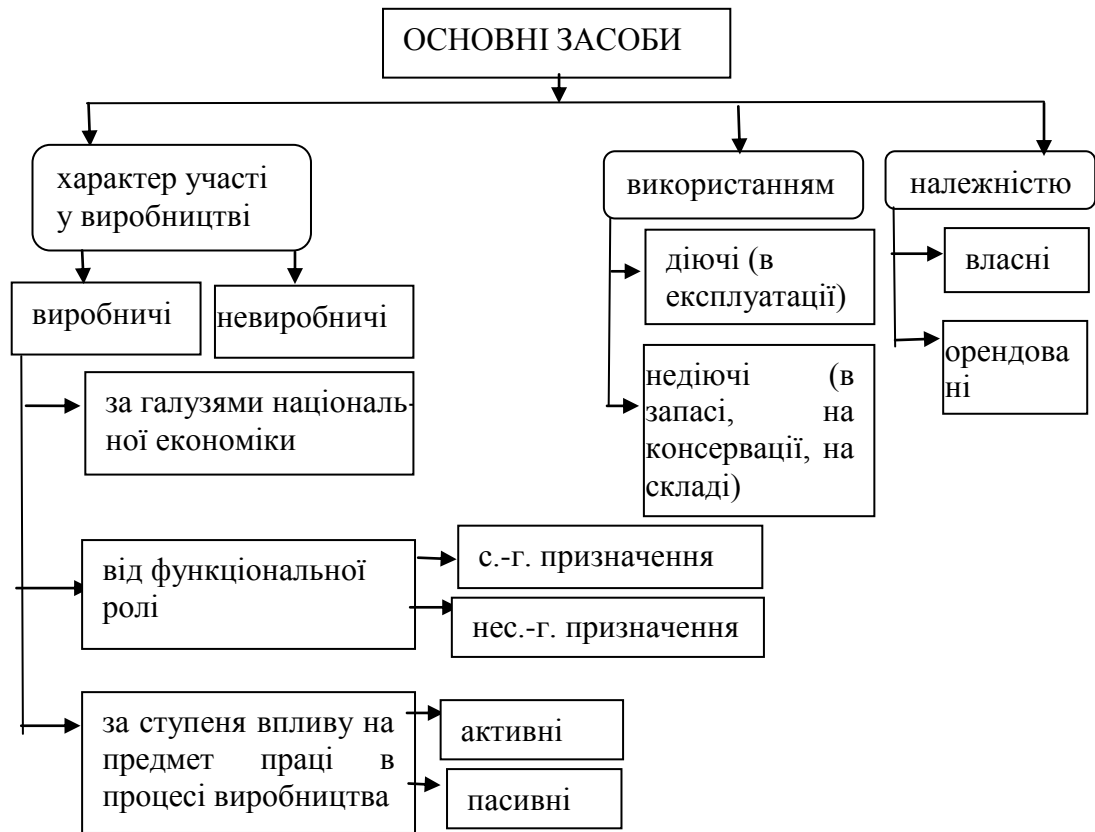
Визначаючи різні точки зору, що є у фінансовій та економічній літературі, слід акцентувати увагу на тому, що термін «основні засоби» – найбільш детально розкриває фінансово-економічну сутність цього аспекту. Визначення основних засобів має різне трактування і це впливає на виокремлення в даній категорії різноманітних критеріїв, за якими в сучасній економічній літературі відбувається їх розподіл чи групування.

Отже, сутність основних засобів можна узагальнити: як матеріально втілені в засобах праці; їх вартість частинами переноситься на вироблену продукцію; зберігають натуральну форму тривалий час у міру зношування; повертаються за рахунок відрахувань на амортизацію коли буде завершено термін користування.

Разом з тим в Україні в офіційних документах, у НП(С)БО 7 «Основні засоби - матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, виконання робіт і надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік)» [38]. У відповідно до діючого стандарту всі основні засоби розподіляють на дев'ять груп: «земельні ділянки; капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом; будівлі, споруди та передавальні пристрої; машини та обладнання; транспортні засоби; інструменти, прилади, інвентар (меблі); тварини; плодоносні рослини; інші основні засоби»[38].

Більш детальноше розглянемо класифікацію основних засобів підприємств за різними критеріями: характером участі у виробництві, належністю та використанням (рис. 1.2). Проте, в повному обсязі об'єкти основних виробничих засобів грають однакову роль виробничому процесі. Залежно від ступеня впливу на основний капітал в процесі виробництва вони поділяються на активні та пасивні. Активна частина з цієї класифікації

представлена наступними елементами: машинами, технологічним лініями, обладнанням, транспортними засобами, приладами вимірювальними та регулюючими), що прямо впливають на об'єкти оборотних засобів, які використовуються у виробничому процесі, засобами впливу на предмет праці шляхом його видозміни.

Рис. 1.2 Класифікація основних засобів підприємств

Пасивна частина основних виробничих засобів формується такими елементами - споруди та будівлі, які створюють необхідні умови для безперебійного функціонування їх активної частини.

Ефективність використання основних засобів в аграрній галузі залежить від цілого ряду внутрішніх та зовнішніх факторів. До внутрішніх чинників можна віднести стратегію організації, господарську та цінову політику, структуру активів тощо. Серед зовнішніх чинників виділяють рівень та темпи інфляції, рівень підтримки сільського господарства державою, банківську політику щодо кредитування реального сектора

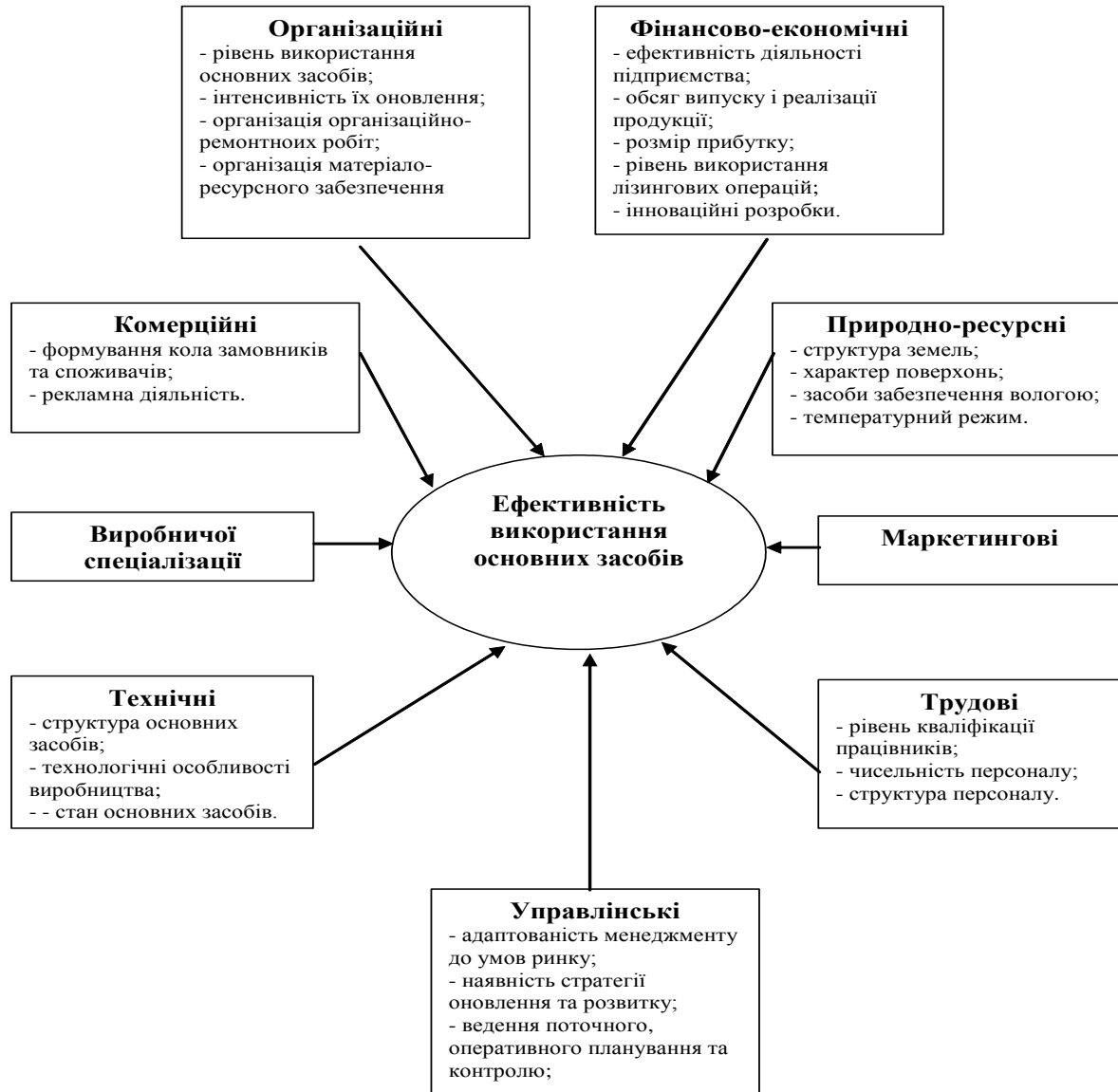
економіки, стан та динаміку фінансової системи регіону, географічне розташування, масштаби виробництва, сферу діяльності організації, галузеву належність.

Певною мірою формування основних засобів в аграрному секторі та ефективність використання залежить від галузі сільськогосподарського виробництва. Значна розбіжність між часом виробництва та робочим часом у рослинництві обумовлено частими перервами у процесах праці. Ця головна особливість галузі істотно впливає на організацію, належне збереження та економне використання протягом усього періоду експлуатації цих активів.

Велику роль в розвитку сільськогосподарського виробництва грає фінансування поточної діяльності аграрних підприємств. Оборотні засоби можуть фінансуватись як за рахунок особистих, так і за рахунок запозичених коштів. Тому формування позитивного тренду розвитку економіки значною мірою залежить від рівня доступності банківських послуг. Це є необхідною умовою для усунення нестачі цих активів у сільському господарстві. Окремі банківські структури на даний час розробляють різні кредити та кредитні лінії на їх поповнення. Нарощування власного виробництва сільськогосподарської продукції, не в останню чергу стримується відсутністю у товаровиробників можливостей самозабезпечення основними засобами в обсязі, достатньому для здійснення розширеного відтворення. Ситуація посилюється диспаритетом цін на товари та послуги, що зберігається, як між окремими сферами АПК, так і між АПК та іншими секторами економіки.

Економічна ефективність використання основних засобів підприємства визначається у контексті використання усіх ресурсів, які до певної міри є взаємозамінними, і характеризується можливістю досягнення максимального прибутку у розрахунку на одиницю використаного ресурсу. Економічна ефективність використання окремих видів основних фондів, вплив яких на загальну прибутковість господарської діяльності визначити

часто не просто, може характеризуватись техніко-економічними параметрами використання цих фондів відповідно до їх цільового призначення. На ефективність їх використання впливають різноманітні фактори, за напрямом дії їх можна розділити на декілька груп (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Фактори, що впливають на ефективність використання основних засобів

Ефективність використання основних засобів виробництва – це співвідношення між результативністю та величиною витрат, що виражається у досягненні найбільшого із можливих результатів за найнижчих витрат. Між витратами праці на створення одиниці продукції

(трудомісткість) та результативністю існує обернено пропорційна залежність. Разом з тим не можуть вважатись вагомими аргументи, відповідно до яких ефективність використання основних засобів характеризується їх складом, відповідністю їх структури потребам підприємства. Останні параметри більше відображають умови використання фондів, ніж їх економічну ефективність.

Актуальності набувають методи та способи якісної оцінки ефективності, причому на основі низки показників, що дозволяють провести комплексну оцінку. План досягнення ефективності містить у собі важливу, але не єдину, мету – досягнення максимального фінансового результату. Застосування методики оцінки результативності є доступним процесом, який можна здійснити за кожним показником з урахуванням форм бухгалтерської звітності. Одним з таких виступає модель індексного нормування оцінки результативності, що забезпечує отримання узагальненого показника.

Доцільним з позиції аграрного підприємства стане перехід на оптимальне та ефективне застосування ресурсів, зменшення витрат на одиницю продукції та застосовувати новітні розробки в галузі техніки тощо. Від розумної альтернативи щодо останнього критерія залежить ефективна діяльність виробника.

Відповідно до суті економічної ефективності використання досліджуваних активів, яка визначається їх впливом на досягнення мети функціонування підприємства, може бути сформована система показників для оцінки рівня їх ефективності.

Основними факторами, що дієво позначаються на ефективності використання цих активів, є:

- питома часта, що показує відсоток обладнання в загальній вартості цих активів;
- базові характеристики, визначаючі потребу у встановленні обладнання;

- поточні характеристики та стан основних засобів;
- ступінь використання цих активів в системі.

Вищеперелічені фактори зумовлюють вибір певного способу підвищення ефективності їх використання.

Реалізація даного процесу у повній мірі є одним з факторів сприятливої діяльності підприємства, оскільки спрямовано на досягнення [2]:

- зменшення витрат на експлуатацію та зберігання обладнання;
- збільшення обсягів виробленої продукції за відносно менших витрат ресурсів;
- зниження на одиницю продукції витрат;
- підвищення результатів - фінансових;
- зменшення податкового навантаження.

Досягнення перелічених вище показників надає позитивний вплив на активну поведінку фірми та результативні показники можливі для отримання в ній.

Основна класифікація напрямків способів удосконалення використання основних засобів передбачає їх поділ на екстенсивні та інтенсивні [5]. Екстенсивні напрямки визначаються тривалістю періоду функціонування аналізованих активів. Інтенсивні напрямки проявляються досконалістю процесів використання зазначених засобів припускають збільшення за одиницю часу результату від використання засобів праці.

Система вдосконалення використання основних засобів включає наступні елементи [6]:

1. Технічне вдосконалення засобів праці, що реалізується у вигляді:
  - технічного переозброєння, заснованого на базі роботизації та виробничих систем, які є гнучкими;
  - заміни давнього обладнання та модернізацію його;
  - ліквідації непропорційності у даних активах підприємства;

– механізація виробництва, що забезпечує основне, тобто допоміжних та інших.

2. Пролонгування функціонування обладнання, яке провадиться шляхом:

- ліквідації незадіяного обладнання;
- скорочення строків ремонту;
- зменшення простоїв у часі.

3. Поліпшення процедури організації та керівництва виробництвом, елементами якого є:

- результативність у отриманих показниках виходу продукції на працівника з застосуванням належних мотивів та стимулів;
- належна організації виробництва та праці із дотриманням наукових засад;
- посилення забезпеченості ресурсними елементами виробництва.

Крім того, ефективне їх використання сприяє прискоренню їх відновлення, що певною мірою вирішує ситуацію, пов'язану з фізичним та моральним втрачанням властивостей основних засобів та прискоренням темпів їхнього оновлення. У свою чергу, сума, витрачена на придбання основних засобів як амортизаційні відрахування, переходить до витрат на виробництво продукції для виправдання їх морального та фізичного зносу.

Майже всі без винятку основні засоби, крім землі, згодом втрачають свої первісні особливості та піддаються фізичному та моральному зносу. Фізичний знос основних засобів частково або повністю може бути усунений завдяки їх ремонту та модернізації. Моральне зношування цих активів пов'язане з тим, що вони з часом починають поступатися сучасному устаткуванню за технічними характеристиками, продуктивністю, якістю продукції, що виробляється.

Морально застаріле, але фізично придатне обладнання може бути модернізовано. У свою чергу, модернізація застарілого обладнання потребує менших витрат, ніж придбання та встановлення нового. У зв'язку з

чим необхідно регулярно здійснювати моніторинг стану технічного рівня основних засобів.

1.2. Методи оцінки ефективності використання основних засобів на підприємстві

Дослідження категорії основних засобів з урахуванням наукового надбання, національного та міжнародного, дозволяє використати для оцінки ефективності даних активів різноманітні методи, які охоплюють часткові, загальні, одиничні, групові і інші показники. Ефективність є співвідношенням, і аналіз основних засобів не є виключенням. Так, співвідношення між результатом та вкладеними коштами наразі прийнято розглядати як загально-порівняльну величину. Значення її проявляється в ефективності, наприклад, технічних засобів. Зазначена методика не в повній мірі характеризує порівнюваність між собою вибраних пропозицій. Здійснити це можливо задіявши у процес дослідження показники порівняльної економічної ефективності, які порівнюють запропоновані альтернативи, чи той чи інший варіант. Ще одну групу формують показники абсолютно-порівняльної ефективності.

На сьогоднішній день існує кілька підходів до аналізу ефективності використання активів, що досліджуються (рис. 1.4). До показників, які дозволяють більш поглиблено проаналізувати ці процеси належить, наприклад, обсяги виробництва і собівартість сільськогосподарської продукції; величину валового і чистого доходу на одиницю земельних угідь; продуктивність праці і основного капіталу, розраховані за величиною валового доходу; термін окупності капітальних вкладень, які були витрачені на формування основних засобів тощо.

Рис. 1.4. Підходи до оцінки основних засобів підприємств

До показників, які показують забезпеченість основними засобами, відносять: технічна озброєність, капіталомісткість, капіталоозброєність, коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні підприємства.

Капіталомісткість (K_m) визначається за наступною формулою:

$$K_m = F/V \quad (1.1),$$

де V – обсяг продукції; F – середньорічна вартість виробничих основних засобів.

Капіталоозброєність праці виражається відношенням вартості основних засобів до числа робітників у найбільшу зміну. Коефіцієнт реальної вартості цих активів у майновому потенціалі підприємства це відношення вартості основних засобів за мінусом зносу до вартості майна.

Розрахунок технічної озброєності є діленням середнього залишку виробничого обладнання до числа робітників. Стан основних засобів характеризують через коефіцієнти: зносу основних засобів, придатності, оновлення, вибуття і приросту, а також індекс росту і коефіцієнт стабільності основних засобів [1].

Коефіцієнт зношування визначається за формулою:

$$K_3 = Z/F \quad (1.2),$$

де: K_3 - коефіцієнт зношування; Z - сума зношування; F - початкова (балансова) вартість основних засобів.

Даний показник дає лише загальну характеристику, оскільки знос по різних групам основних засобів не однаковий і залежить від інтенсивності використання та строку експлуатації основних засобів. Коефіцієнт придатності (K_n) як відношення залишкової вартості (Z_v) основних засобів до їх початкової (балансової) вартості:

$$K_n = Z_v/F \quad (1.3)$$

Коефіцієнт оновлення ($K_{он}$) розраховується діленням вартості основних засобів, що надійшли (F_n) до їх вартості на кінець року :

$$K_{он} = F_n/F_k \quad (1.4)$$

Коефіцієнт вибуття ($K_{виб}$) визначається шляхом співвідношення вартості вибувчих основних засобів ($F_{виб}$) до їх вартості на початок року (F_n):

$$K_{виб} = F_{виб}/F_n \quad (1.5)$$

Коефіцієнт приросту основних засобів розраховується як відношення різниці вартостей основних засобів, які надійшли (F_n) і вибувчих основних засобів ($F_{виб}$), до їх балансової вартості на кінець року (F_k):

$$K_{прир} = (F_n - F_{виб})/F_k \quad (1.6)$$

Індекс росту (K_p) основних засобів розраховується за наступною формулою:

$$K_p = F_k/F_n \quad (1.7)$$

Коефіцієнт стабільності ($F_{ст}$) основних засобів визначається шляхом ділення вартості основних засобів на початок року (F_n) зменшених на суму тих, що вибули за рік ($F_{виб}$) на вартість основних засобів на початок року (F_n):

$$K_{ст} = (F_n - F_{виб})/F_n \quad (1.8)$$

Рентабельність основних засобів розраховується за наступною формулою:

$$R_o = P/F \quad (1.9),$$

де: R_o – рівень рентабельність основних засобів; P – річний прибуток;
 F – середньорічна вартість основних виробничих засобів.

Продуктивність основного капіталу характеризує вихід продукції на 1 грн. основних засобів:

$$f=V/F \quad (1.10),$$

де: f – продуктивність основного капіталу; V – обсяг продукції [1].

Продуктивність основного капіталу може розраховуватися, як стосовно всієї вартості основних виробничих засобів, так і відносно вартості машин і устаткування. Це дає можливість простежити ефективність використання найбільш активної і рухомої частини основних засобів – устаткування.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва багато в чому визначається використанням нової досконалої техніки. Ефективність її застосування визначається системою показників. Важливими показниками при використанні нової техніки є:

а) зниження затрат праці (Z_p) розраховується за наступною формулою:

$$Z_p = [(T_c - T_n) / T_c] * 100\% \quad (1.11),$$

де T_c і T_n – витрати праці при використанні старої і нової техніки, люд.-год. на 1 га, 1 ц;

б) зниження експлуатаційних витрат (E_v) розраховується за наступною формулою:

$$E_v = [(V_c - V_n) / V_c] * 100\% \quad (1.12),$$

де V_c і V_n – експлуатаційні витрати при використанні старої і нової техніки, грн. на 1 ц, кг;

в) зниження питомих капіталовкладень (P_k) розраховується за наступною формулою:

$$Пк=[(Кс - Кн)/Кс]*100\% \quad (1.13),$$

де $Кс$ і $Кн$ – питомі капіталовкладення при використанні старої і нової техніки, грн./т;

г) окупність капітальних вкладень в нову техніку (О) (років) розраховується за наступною формулою:

$$О=Кд/Ев \quad (1.14),$$

де $Кд$ – додаткові капіталовкладення; $Ев$ - зниження експлуатаційних витрат за рік, грн.

В Україні основні засоби використовують в різних галузях економіки при цьому основні засоби в сільському, лісовому та рибному господарстві складають лише 4,2 % в 2020 р., що на 3 відсоткових пункти більше ніж в 2016 р. (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні засоби за видами економічної діяльності в Україні

	2016	2017	2018	2019	2020	2020 у % до 2016
Усього, млн грн.	13752117	7641357	8177408	7733905	9610000	69,9
Сільське, лісове та рибне господарство, млн грн.	171392	210169	270467	341622	407146	237,6
Промисловість, млн грн.	1937821	3842517	3072954	2454483	3271669	168,8
Будівництво, млн грн.	64352	62090	72810	78704	91715	142,5
У відсотках до загального підсумку						
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-
Сільське, лісове та рибне господарство	1,2	2,8	3,3	4,4	4,2	+3,0 в.п.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Однак сам розмір основних засобів відносно інших галузей національної економіки є низьким, оскільки враховують активи, які уречевлюють результати живої праці.

Аналіз структури і складу основних засобів характеризує лише одну з сторін цих активів, щодо їх використання (руху) розглянемо в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

**Рух основних засобів в сільському, лісовому та рибному
господарстві в Україні**

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2020 в % до 2016
Надійшло основних засобів, млн грн.	26670	40217	62631	77740	91376	342,6
з них введено в дію нових основних засобів, млн грн.	14774	20821	39576	44841	55791	377,6
Вибуло основних засобів, млн грн.	10748	10460	12754	16700	28828	268,2
з них ліквідовано основних засобів, млн грн.	1395	1242	1497	1909	2361	169,2
Вартість основних засобів на кінець року, млн грн.	171392	210169	270467	341622	407146	237,6
Амортизація (знос) основних засобів за рік, млн грн.	11727	14068	16840	19504	28452	242,6

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

За період 2016-2020 рр. зростання вартості основних засобів склало 3,4 рази, що є позитивною тенденцією, оскільки вибуло за цей період основних засобів в 2,7 разів. Вартість основних засобів на кінець року зросла в 2,4 рази. Тобто в цілому в галузі спостерігається позитивна тенденція щодо оновлення цих активів.

Отже, в Україні результати ведення підприємництва в аграрній галузі залежать від використання основних засобів, зокрема від їх стану, якості та структури, а також темпів оновлення та відновлення, які значною мірою сприяють зростанню ефективності використання цих активів, скорочуючи частку фізично та морально зношеного обладнання, що стане на нагоді фермерським господарствам, товариствам, приватним підприємствах в сучасних та повоєнних умовах ведення бізнесу. У сільському господарстві нагромадження капіталу може досягатись, за умови більш ефективного використання цих активів, шляхом перерозподілу капіталу з інших галузей та джерел, а також залучених коштів. Тому пошук зовнішніх джерел

формування основних фондів займає особливе місце в сучасних наукових публікаціях.

Нині, за умов нестабільного і мінливого середовища, гострим залишається питання постачання аграрному сектору технічних засобів, реконструкції та оновлення діючих будівель, споруд та інших видів основних засобів. Оновлення останніх є основою росту забезпеченості аграрних підприємств засобами виробництва та невід'ємною умовою розширеного відтворення.

Висновки до розділу I.

Сутність основних засобів можна узагальнити: як матеріально втілені в засобах праці; їх вартість частинами переноситься на вироблену продукцію; зберігають натуральну форму довготривалий період у міру зношування.

Економічна ефективність використання основних засобів підприємства визначається у контексті використання усіх ресурсів, які до певної міри є взаємозамінними, і характеризується можливістю досягнення максимального прибутку у розрахунку на одиницю використаного ресурсу. Економічна ефективність використання окремих видів основних фондів, вплив яких на загальну прибутковість господарської діяльності визначити часто не просто, може характеризуватись техніко-економічними параметрами використання цих фондів відповідно до їх цільового призначення. На ефективність їх використання впливають різноманітні фактори, за напрямом дії їх можна розділити на такі групи: організаційні, фінансово-економічні, комерційні, природно-ресурсні, маркетингові, виробничої спеціалізації, технічні, кадрові.

Аналіз ефективності використання основних засобів здійснюється за допомогою різноманітних підходів, які характеризуються системою

показників капіталомісткість, капіталоозброєність, продуктивність основного капіталу; додаткові - собівартість продукції; обсяги виробництва сільськогосподарської продукції; величина валового і чистого доходу на одиницю земельних площ; продуктивність праці, розраховані за величиною валового доходу тощо.

РОЗДІЛ 2. СТАН ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Організаційно–економічна характеристика діяльності підприємства

Селянське фермерське господарство «Полісся» розташоване в с. Маломихайлівка Криничанський району Дніпропетровській області. Господарство має зручне місцезрештування щодо транспортної інфраструктури, ринків збуту, умов зберігання тощо. Організаційна структура господарства представлена керівниками на функціональному і виробничому рівнях. В господарстві є головний бухгалтер і головний агроном та два бригадири.

Криничанський район Дніпропетровській області характеризується вигідним економіко-географічним положенням. Ґрунти в районі представлені чорноземами, які мають високий бал бонітету і відрізняються високою родючістю. За умов поєднанні з сприятливим кліматом і рівнинною поверхнею забезпечується достатні умови для розвитку сільського господарства. Переважаючими ґрунтами в районі є чорноземи звичайні, які мають добре виражену зернисту структуру та досить стійкі при розмивання. Структура чорноземів звичайних зерниста забезпечує достатню проникність води, провітрюваність, волого- і повітроємність, що обумовлює їх задовільний повітряний, водний і тепловий режим.

В аграрній сфер земля є особливим, єдиним і незамінним фактором, під час інтеграції у виробництво з поєднанням живої і уречевленої праці, вона стає засобом виробництва. Вона має унікальні, не схожі з іншими засобами, властивості які роблять неповторною та за особливих умов – відтворювальною свої властивості як предмета праці.

В ФГ «Полісся» аналіз цього ресурсу проведемо в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Склад і структура земельних угідь, землезабезпеченість

Показник	2019		2020		2021		2021 у % до 2019
	га	%	га	%	га	%	
Загальна земельна площа	3384	100	3389	100	3391	100	100,2
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	3384	100	3389	100	3391	100	100,2
із них: рілля	3384	100	3389	100	3391	100	100,2
Посівна площа	3383	99,97	3387	99,94	3067,8	90,47	90,7
Коефіцієнт сільськогосподарського освоєння землі	1	-	1	-	1	-	100,0
Коефіцієнт розораності землі	1	-	1	-	1	-	100,0
Питома вага посівів у ріллі	-	99,97	-	99,94	-	90,47	-9,5 в.п.
Кількість працівників	40		40		50		125,0
Припадає на одного робітника: сільськогосподарських угідь	84,6	-	84,73	-	67,82	-	80,2
ріллі	84,6	-	84,73	-	67,88	-	80,2

Здійснивши дослідження земельних угідь ФГ «Полісся» можна зробити висновок, що з 2019 року по 2021 рік загальна площа зростала щорічно на 5 га і 2 га, і в цілому вона збільшилась на 0,2%. Ці площі за розміром співпадали з площами сільськогосподарських угідь та відповідно ріллі. Підтвердженням зазначеної ситуації є значення коефіцієнтів основності та розораності землі на рівні – 1, всі три роки поспіль. В 2019-2021 рр. зростання кількості працівників на четверть та зменшення ресурсів землі, забезпеченість фермерського господарства і сільгоспугіддями й ріллею скоротилась майже на 20%.

Питома ваги посівів у ріллі зменшилася на 9,5 відсоткових пункти, тобто відбулося зростання площ під чорним паром на 315,2 га, саме на такий розмір 9,3% зменшилася посівна площа.

Сформована в фермерському господарстві структура угідь засвідчує діяльність пов'язану з галуззю рослинництва, що визначає і її спеціалізацію. Остання характеризується процесом фокусування діяльності господарства на вирощуванні конкретної продукції. Саме тому спеціалізація має велике

значення при дослідженні підприємницької діяльності господарства, так як вона результатом суспільного поділу праці. Поміж факторів, які впливають на спеціалізацію сільськогосподарського виробництва можна виділити: природно-кліматичні (найважливіший фактор поміж зазначених), економічні, соціальні, біологічні і ін. Значення спеціалізації фермерського господарства як і будь-якого аграрного підприємства обумовлено відповідністю складу галузей та їх співвідношень, завдяки чому підприємство отримує додатковий ефект у вигляді додаткової продукції або нижчої собівартості виробництва кожної одиниці продукції (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура товарної продукції

Вид продукції	2019		2020		2021		В середньому за 3 роки		2021 у % до 2019
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	
Зернові та зерновобобові - усього	9910,1	47,50	12877,3	23,17	37492,7	72,46	20093,4	47,0	в 3,8 рази
З них: Пшениця озима	7699,2	36,91	9996,8	17,99	33229,8	64,22	16975,3	39,7	в 4,3 рази
Кукурудза на зерно	1191,2	5,71	1289,3	2,32	4260,0	8,23	2247,0	5,3	в 3,6 рази
Ячмінь озимий	1019,7	4,89	1591,2	2,86	2,90	0,01	871,3	2,0	0,3
Соняшник	9638,6	46,20	35497,9	63,87	1719,3	3,32	15618,6	36,6	17,8
Ріпак озимий	1313,1	6,29	7205,3	12,96	12529,1	24,21	7015,8	16,4	в 9,5 рази
Продукція рослинництва - усього	20861,8	100,0	55580,5	100,0	51741,1	100,0	42727,8	100	в 2,48 рази

Фермерське господарство спеціалізується лише на виробництві рослинницької продукції. У 2021 році в порівнянні з 2019 роком доход від реалізації зернових та зернобобових показав ріст 3,8 рази, конкретно по культурам: озима показала зростання – 4,3 рази, а кукурудза на зерно – 3,6 рази. Виручка від реалізації насіння соняшнику зменшилась в 2021 році в порівнянні з 2019 роком на 82,2%.

Найбільший відсоток доходу від реалізації в середньому за 3 роки посідають зернові культури (47 %), з них - пшениця озима (39,7 %) і культура, яка займає 36,6 % - соняшник. Виходячи з цього, підприємство має зерно- олійний напрямок.

Трудові ресурси є надзвичайно важливою складовою частиною продуктивних сил суспільства. Їх ефективне використання характеризується співставленням результатів діяльності досліджуваної системи (працівники) з витратами на досягнення отриманого нею результату (продукт їх фізичної чи інтелектуальної праці, саме цьому ресурсу властивий процес самовдосконалення.

Трудові ресурси мають ряд унікальних властивостей, таких як системність (їх не можна оцінити лише як суму знань та компетентностей), має приховані здібності (у вигляді потенціалу), які важко виміряти прямо та має зовнішню обумовленість.

Показники раціональності використання трудових ресурсів в фермерському господарстві розглянемо в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Рівень використання трудових ресурсів

Показник	2019	2020	2021	2021 у % до 2019
Кількість працівників, осіб	40	40	50	125,0
Фактично відпрацьований час - всього, тис. люд.-год.	73,6	74,6	94	127,7
Трудова активність, люд-год.	1840	1865	1880	102,2
Річний запас робочого часу, т. люд.- год.	77	77	96,25	125,0
Коефіцієнт використання робочого часу	0,96	0,97	0,98	102,1
Працевзабезпеченість	1	1	2	200,0

Аналіз трудових ресурсів в фермерському господарстві свідчить, що середньорічна чисельність працівників протягом трьох років збільшилася і станом на 2021 рік склала 50 осіб, що на 25% більше ніж у 2019 році.

Проте, раціональність їх використання змінилась не в таких значних розмірах, про що свідчить коефіцієнт використання робочого часу і трудова активність, які збільшився лише на 2,1 та 2,2 % відповідно. Отже, від кваліфікації кадрів, особливо від майстерності працівників, які обслуговують механізми, агрегати та інші види виробничого обладнання буде залежати ефективність використання всіх видів виробничого капіталу.

В виробництві сільськогосподарської продукції важливе місце займають засоби виробництва, які формують майновий потенціал підприємства. Він забезпечує можливість створювати, зберігати, розвивати та активно використовувати матеріальні та нематеріальні активи, можливості бізнес-середовища забезпечувати конкурентоспроможність діяльності в сучасних умовах. Засоби виробництва формують одну з складових цього потенціалу, об'єктивну, яка являє собою сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів. Будь-яке підприємство з різними організаційно-правовими формами та видами діяльності повинно постійно здійснювати моніторинг своїх основних засобів: склад їх, рух, стан та ефективне використання. Отримана в результаті моніторингу інформація дозволить дати підприємству можливість виявити напрями та джерела, за допомогою яких можна підвищити ефективність використання основних фондів. Здійснимо моніторинг і оцінку ефективності використання цих активів в ФГ «Полісся» в таблиці 2.4.

Проведене дослідження вартості (залишкової, первісної, середньорічної) засвідчило зростання їх величин в декілька разів, що зумовлено оновленням матеріальної бази фермерського господарства. Зростання вартісних значень вплинуло на ріст забезпеченості цими активами як щодо сільськогосподарських угідь (капіталозабезпеченість зросла на 12%) так і щодо одного працівника (капіталоозброєність – 96%). А ефективність показала менш значимі темпи зростання. Основний показник - продуктивність основного капіталу в фермерському господарстві у 2021

році зріс на 1,3% і склав 1,51, а відповідно капіталомісткість зменшилась, що є позитивною динамікою.

Таблиця 2.4

Економічна ефективність використання виробничих засобів

Показник	2019	2020	2021	2021 у % до 2019
Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн.	13969	20604,5	34261	в 2,5 рази
Вартість основних засобів на кінець звітного періоду, тис. грн.	14611	26598	41924	в 2,9 рази
- залишкова				
- первісна	20687	33975	51595	в 2,5 рази
Середньорічна вартість оборотних засобів, тис. грн.	13768,5	20591	30057	в 2,2 рази
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.	20861,8	55580,5	51741,1	в 2,5 рази
Кількість працівників, осіб	40	40	50	125,0
Площа сільськогосподарських угідь, га	3384	3389	3391	100,2
Капіталозабезпеченість, тис. грн.	101,46	100,07	113,99	112,3
Капіталоозброєність, тис. грн.	349,23	515,11	685,22	196,2
Капіталомісткість (за чистим доходом), грн.	0,67	0,37	0,66	98,5
Продуктивність основного капіталу (за чистим доходом), грн.	1,49	2,70	1,51	101,3
Коефіцієнт зношення	0,29	0,22	0,19	65,5
Коефіцієнт обороту оборотного капіталу	0,79	1,16	1,08	136,7
Тривалість одного обороту оборотного капіталу, дні	460	315	339	73,7
Прибуток (збиток), тис. грн.	8621	35054	17147	в 2 рази
Вартість активів, тис. грн.	40898	74633	86267	в 2,1 рази
Норма прибутку, %	21,08	46,97	19,88	-1,2 в.п.

Зменшення коефіцієнта зношення на 34,5% у 2021 році в порівнянні з 2019 роком свідчить про реконструкцію, відновлення частини основних засобів господарства, що позитивно вплинуло на обсяг виробленої продукції та позитивну динаміку змін фінансових показників.

Подальший аналіз доводить, що зростання коефіцієнту обороту оборотного капіталу (36,7 %) позитивно вплинуло на ефективність використання оборотного капіталу, про що свідчить тривалість обороту оборотного капіталу, яка у 2021 році проти 2019 року зменшилась на 26,3 % або 121 день.

В 2021 році в порівнянні з 2019 роком вдвічі збільшився прибуток, що розширює можливості господарства до відновлення основних засобів, проведення інвестиційної діяльності та диференціації виробництва. Однак, темпи оновлення основних засобів були більшими, що підтверджує за умов зростання прибутку зменшення норми прибутку на 1,2 відсоткових пункти, тобто ефективність використання основних засобів зменшилась.

Стосовно оборотних засобів їх використання також покращилося за цей період. Тривалість одного обороту зменшилася на 121 день (26,3%), тобто щорічно бачимо вивільнення оборотних засобів в кожному операційному циклі. Всі ці зміни, впливають на зміцнення фінансової стійкості аграрного підприємства, що є основною метою управління підприємством, досягається за рахунок ефективного використання як внутрішніх так і зовнішніх активів. Діяльність аграрного підприємства в фінансовому аспекті забезпечує безперебійне його функціонування і розвиток. В фермерському господарстві діяльності підприємства за фінансовими показниками (табл. 2.5).

З 2019 по 2021 рр. всі показники, які свідчать про стан ресурсів фермерського господарства відображають їх ріст. Зростання вплинуло на натуральний результат виробництва, зросла урожайність пшениці на 53,9%, соняшника – 20,8%, ріпаку – 77,6%, тобто спостерігається інтенсивний розвиток рослинницької галузі. Ефективність використання угідь зросла в 2,5 рази за доходом від реалізації продукції та на 98,5% - за прибутком.

Продуктивність праці зросла майже вдвічі, за рахунок зростання вартість основних засобів, тобто використання живої праці зменшиться. Продуктивність використання капіталу зросла на 1,1%.

В фермерському господарстві рівень рентабельності продаж у 2021 році проти 2019 року зменшився на 7,67 відсоткових пункти і станом на 2021 рік склав 32,6%, тобто у підприємства є цінова конкурентоспроможність за основними сільськогосподарськими культурами, що робить їх більш привабливими для покупця.

Таблиця 2.5

Основні показники виробничо-фінансової діяльності підприємства

Показники	2019	2020	2021	2021 у % до 2019
Площа сільськогосподарських угідь, га	3384	3389	3391	100,2
в т.ч. рілля	3384	3389	3391	100,2
Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн.	13969	20604,5	34261	в 2,5 рази
Середньорічна вартість оборотного капіталу, тис. грн.	13768,5	20591	30057	в 2,2 рази
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	20861,8	55580,5	51741,1	в 2,5 рази
Середньорічна чисельність працівників, осіб	40	40	50	125,0
Урожайність основних сільськогосподарських культур, ц / га:				
– озима пшениця	36,24	38,88	55,79	153,9
– соняшник	18,71	22,36	22,60	120,8
– ріпак озимий	15,17	24,66	26,94	177,6
Отримано на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	616,48	1640,03	1525,84	в 2,5 рази
– чистого доходу				
– чистого прибутку	254,76	1034,35	505,66	198,5
Отримано чистого доходу, грн.:				
– на 100 грн. основних виробничих фондів	149,34	269,75	151,02	101,1
– на одного середньорічного працівника	521,55	1389,51	1034,82	198,4
Рівень рентабельності продаж, %	40,27	62,37	32,60	-7,67 в.п.

Дослідження діяльності фермерського господарства показало високі результативні значення показників наявних ресурсів і позитивну тенденцію щодо їх зростання, а також вплив їх на підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

2.2. Забезпеченість підприємства основними засобами та ефективність їх використання

Розвиток аграрних підприємств передбачає ведення господарювання на принципах розширеного відтворення з використанням наукових розробок

щодо даної галузі. Активний і інтенсивний розвиток глобалізації вимагають посилення конкурентних переваг вітчизняної сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, тому основним стратегічним напрямом подальшого розвитку має стати стійкий економічний розвиток інноваційно-інвестиційним шляхом. Аграрне підприємство відрізняється від інших тим, що в ньому використовуються такі специфічні засоби, як земля, рослини і тварини, і виробляється специфічна сільськогосподарська продукція. Його цільовими параметрами, крім одержання прибутку, також є забезпечення стабільності підприємства, зростання соціального престижу і незалежності його членів та інші соціальні аспекти [53]. Охарактеризувати стан і структуру основних засобів можна за допомогою системи показників, які є натуральні (кількісні), вартісні і якісні.

Засоби, які характеризують виробничі, як правило пов'язані з самим виробництвом, реалізацією і переробкою продукції. Вони можуть бути сільськогосподарського призначення, які використовують у аграрному виробництві, і несільськогосподарського призначення, тобто ті де відбувається створення продукції, надання робіт не аграрної сфери. Невиробничі основні засоби безпосередньої участі у виробництві не беруть, тобто ними виступають об'єкти соціальної сфери, що задовольняють соціальні потреби працівників. В ФГ «Полісся» основні засоби формуються в загальному балансі лише виробничими засобами, невинробничі основні засоби відсутні на його балансі.

Дослідження наше розширимо аналізом структури основних засобів, тобто визначимо відсоток вищерозглянутих груп основних засобів у загальній вартості (табл. 2.6).

Як показують значення показників табл. 2.6, загальна вартість досліджуваних засобів протягом звітнього року зросла на 20292 тис. грн.(у 2019 році - 13969 тис. грн, а у 2021 р. – 34261 тис. грн.), тобто в 2,45 раз більше.

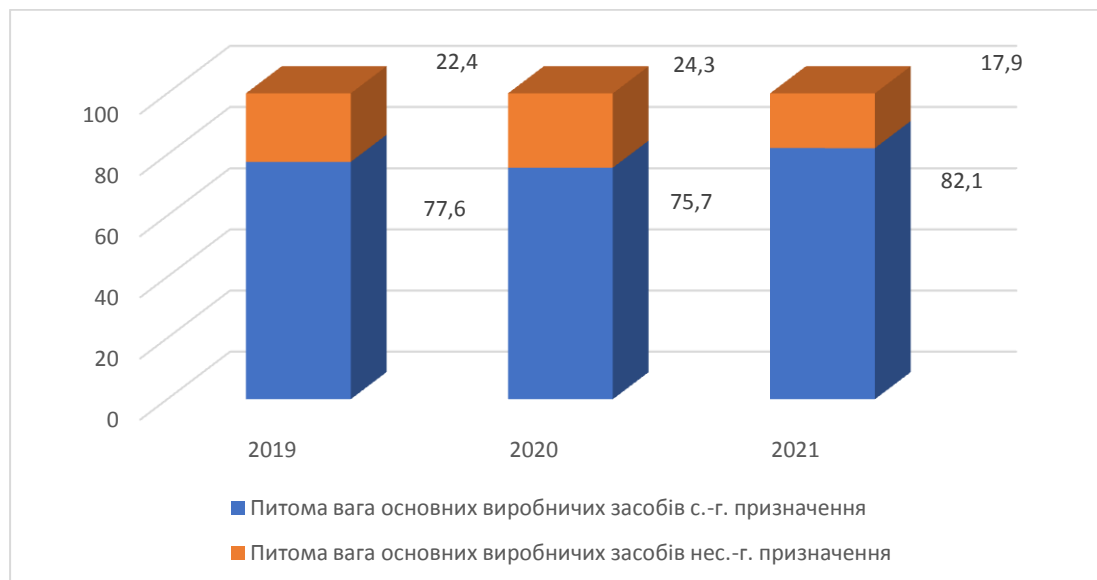
Таблиця 2.6

Склад та структура основних засобів підприємства

Показник	Основні виробничі засоби с.-г. призначення		Основні виробничі засоби нес.-г. призначення		Вартість основних засобів, всього		
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	
Рік							
2019	10842,5	77,6	3126,5	22,4	13969,0	100,0	
2020	15602,1	75,7	5002,4	24,3	20604,5	100,0	
2021	28138,0	82,1	6123,0	17,9	34261,0	100,0	
2021 до 2019	+, -	+17295,5	+4,2	+2996,5	-4,5	+20292,0	-
	%	259,5	-	195,8	-	245,3	-

В тому числі основні засоби сільськогосподарського призначення за 2019-2021 рр. збільшилися на 17295,5 тис. грн, тобто в 2,6 рази, а основні виробничі засоби несільськогосподарського призначення збільшилися лише на 2996,5 тис. грн., або на 95,8%. В структурі виробничих засобів частка виробничих засобів несільськогосподарського призначення за аналізований період зменшилася на 4,5 відсоткових пункти, на відповідний розмір зросла частка основних засобів сільськогосподарського призначення.

Графічно відобразити динаміку зміни вартості основних виробничих засобів в фермерському господарстві розглянемо на рис. 2.1.

Рис 2.1. Діаграма динаміки основних виробничих засобів в фермерському господарстві

Як дані таблиці 2.6, так і діаграма динаміки засвідчує наступне, за структурою, так і за загальною величиною у цій групі активів не відбулися значні зміни, їх тенденції більш детально розглянемо за допомогою статистичних методів (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

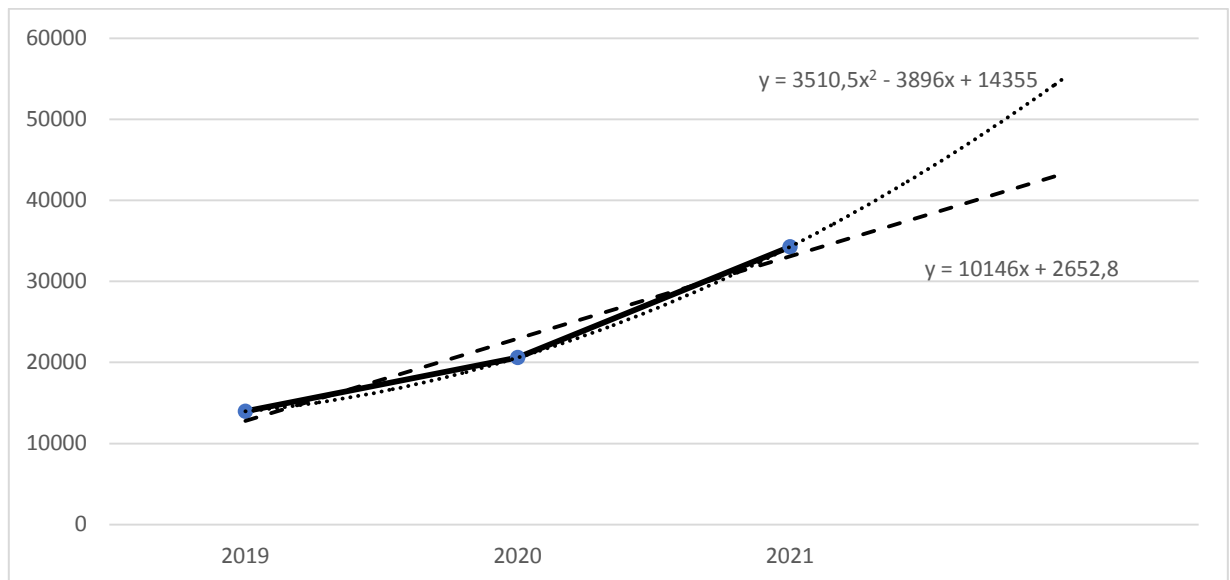
Динаміка основних виробничих засобів підприємства

Рік	Вартість основних засобів, тис. грн	Абсолютний приріст, тис. грн		Темп росту, %		Темп приросту, %	
		базов.	поперед	базов.	поперед	базов.	поперед
2019	13969,0	-	-	-	-	-	-
2020	20604,5	6635,5	6635,5	147,5	147,5	47,5	47,5
2021	34261,0	20292,0	13656,5	242,3	166,3	142,3	66,3

Аналіз табл. 2.7 показує, що вартість основних виробничих засобів з 2019 до 2021 рр. за базовим і попереднім методом розрахунку зростає на 142,3 і 66,3% відповідно. За обома методами вартість цих активів в аграрному підприємстві зростає, при цьому за базовим методом зростання відбулося прискореними темпами (в 2,42 рази), а за ланцюговим методом зростає уповільнюючими темпами.

Простежимо більш детально аналіз коливань за допомогою методу тренду і графічно відобразимо на рис. 2.2.

Зміна (динаміка) вартості основних виробничих засобів відображає рівняння прямолінійного тренду яке має вигляд: $y=10146x+2652,8$, що свідчить про те, що у 2018 році, тобто році, що передує періоду дослідження, вирівняна вартості основних засобів становила 2652,8 тис. грн, а середній щорічний її приріст дорівнює 10146 тис. грн. Також визначено і рівняння параболічного тренду, яке має вигляд: $y=3510,5x^2 - 3896x+14355$. Це означає, що у 2018 році, тобто році, що передує періоду дослідження, вирівняна вартості основних засобів становила 14355 тис. грн, початкова швидкість уповільнення вартості основних засобів дорівнює 3510,5 тис. грн, а середнє прискорення зміни щорічних розмірів вартості основних засобів склало 3510,5 тис. грн.

Рис. 2.2. Аналітичне вирівнювання вартості основних виробничих засобів в фермерському господарстві

За допомогою отриманого графіку можна охарактеризувати зміну вартості основних засобів в господарстві по рокам, при цьому видно тенденцію до збільшення його рівня, на основі розрахунку параметрів прямолінійного тренду можна сказати, що вартості основних засобів в середньому збільшувалася на 10146 тис. грн.

Дослідження змін у складі основних засобів проводять використовуючи баланси за повною первісною вартістю, за первісною вартістю без величини зносу і за повною первісною вартістю у порівняльних цінах. Тільки після здійснення всіх необхідних технічних і аналітичних процедур бухгалтерія правильно на основі даних первинного обліку узагальнить інформацію про основні засоби в розрізі класифікаційних груп. В балансі по статті "Основні засоби" показується вартість основних засобів, як діючих, так і тих, що знаходяться на консервації або в запасі, показуються основні засоби які надійшли на баланс підприємства та які вибули. Розглянемо зміни впродовж 2021 р. стану основних засобів за повною первісною вартістю в табл. 2.8.

В табл. 2.8 здійснені розрахунки, що показують, як вартість основних виробничих засобів фермерського господарства за 2021 рік зросла на 15326

тис. грн., тобто різниця між наявністю цих активів на початок 2021 року та наявністю цих активів на кінець 2021 року (41924 - 26598= 15326 тис. грн), у тому числі виробничі основні засоби сільськогосподарського призначення збільшилися на 13151,2 тис. грн, але засоби не сільськогосподарського призначення зросли на 2174,8 тис. грн.

Таблиця 2.8

Рух основних виробничих засобів за 2021 рік

Показник		Виробничі основні засоби		Разом
		с.-г. призначення	не с.-г. призначення	
Наявність на початок року, тис. грн.		21562,4	5035,6	26598,0
Надійшло, тис. грн.	Всього	18706,2	2274,8	20981,0
	в т. ч.: за рахунок номінальних вкладень	18706,2	2274,8	20981,0
Вибуло, тис. грн.	Всього	5555,0	100,0	5655,0
	в т. ч.: від зношення	5555,0	100,0	5655,0
Наявність на кінець року, тис. грн.		34713,6	7210,4	41924,0

Враховуючі актив і пасив визначають такі показники:

- динаміка – відношення вартості основних виробничих засобів на кінець року до вартості їх на початок року:

$$41924 : 26598 = 1,58 \text{ або } 157,6 \%$$

- оновлення – відношення вартості нових засобів, введених в експлуатацію за рахунок капітальних вкладень за звітний рік, до наявності основних засобів на кінець року:

$$20981 : 41924 = 0,5 \text{ або } 50,0 \%$$

- вибуття – відношення вартості виробничих засобів, що вибули за рік в наслідок зносу, до їх вартості на початок року:

$$5655 : 26598 = 0,213 \text{ або } 21,3 \%$$

Аналіз руху основних виробничих засобів за 2021 р. показує, що оновлення активів відбувається в два рази швидше ніж їх знос, що позитивно відображається на їхньому стані. Однак на економіку

фермерського господарства впливають показники ефективності використання основних виробничих засобів (табл. 2.9).

З табл. 2.9 видно, що основні показники забезпеченості і ефективності використання цих активів в фермерському господарстві показують позитивну динаміку.

Таблиця 2.9

Ефективність використання основних виробничих засобів

Показники	2019	2020	2021	2021 у % до 2019
Середньорічна вартість основних фондів, тис. грн.	13969	20604,5	34261	в 2,45 разів
Середньорічна вартість оборотних фондів, тис. грн.	13768,5	20591	30057	в 2,18 разів
Капіталозабезпеченість, тис. грн.	101,46	100,07	113,99	112,35
Капіталоозброєність, тис. грн.	349,23	515,11	685,22	196,21
Капіталомісткість, грн.	0,67	0,37	0,66	98,5
Продуктивність основного капіталу, грн.	1,49	2,70	1,51	101,34
Співвідношення оборотних фондів на 100 грн. основних, грн.	98,56	99,9	87,73	89,01
Рентабельність активів, %	21,08	46,97	19,88	-1,2 в.п.

Лише один показник, який показує незначне зниження показника ефективності використання основних засобів є рентабельність активів, що знизилася на 1,2 відсоткових пунктів, водночас значення самого показника є досить високим для галузі сільського господарства і складає 19,88% в 2021 р.

Таким чином в фермерському господарстві за результатами проведених розрахунків видно, що економічна ефективність використання цих активів зростає, для більш детальнішого аналізу, визначимо вплив економічних факторів використання основних засобів на діяльність підприємств.

2.3. Вплив економічних аспектів використання основних засобів на діяльність підприємств

Стан основних засобів безпосередньо впливає на кінцеві результати господарської діяльності суб'єктів підприємництва. Найбільш повне та раціональне застосування парку машин та обладнання, виробничих потужностей сприятиме поліпшенню абсолютно всіх техніко-економічних показників: збільшення продуктивності праці, збільшення продуктивності основного капіталу, збільшення випуску продукції, зменшення її собівартості та збільшення рентабельності. Сучасні тенденції забезпеченості аграрних підприємств Криничанського району Дніпропетровської області основними засобами, особливо їх активною часткою (технічними засобами) свідчать про суттєво зростає навантаження на техніку, що є однією з причин недотримання агротехнічних термінів проведення польових робіт, зниження врожайності сільськогосподарських культур в окремі роки. Підвищення ефективності використання наявної техніки та інших засобів виробництва стримується високим ступенем їхнього зносу. В аграрних підприємствах району показники зносу основних засобів (в 2021 р.) становили 39,4 %. Більше широко показники якісного стану основних виробничих засобів у ФГ «Полісся» в 2021 р. представлені в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Якісний стан основних засобів у підприємстві

Показник	Значення
Середній вік основних засобів, років:	
- будівель	12,6
- споруд	13,4
- машин та обладнання	5,2
- транспортні засоби	3,4
Питома вага повністю зношених основних засобів, %	6,5
Коефіцієнт ліквідації основних засобів	11,6
Коефіцієнт оновлення основних засобів	50,4

Аналіз даних табл. 2.10, дозволяє зробити висновок про те, що найбільший термін служби склався по будівлях та спорудах, найменший - машини та обладнання. Є повністю проамортизовані активи, але не списані з балансу. Разом з тим коефіцієнт оновлення основних засобів перевищує коефіцієнт вибуття, що свідчить про активізацією процесу відтворення основних засобів. Найбільший обсяг капітальних вкладень у 2021 р. був спрямований на придбання машин, обладнання, транспортні засоби. В фермерському господарстві, не дивлячись на позитивну тенденцію щодо оновлення основних виробничих засобів, незадовільною є тенденція вкладання капіталу в об'єкти соціальної сфери – вони в господарстві відсутні. Незважаючи на значні капітальні вкладення, ефективність відтворення та використання основних засобів залишається низькою.

Ситуація, яка характерна для ФГ «Полісся», відрізняється від тенденції щодо оновлення основних засобів в Криничанському районі. В районі ситуація щодо оновлення основних засобів, характеризується наявністю багатьох довгострокових інвестиційних проектів, які ще перебувають на стадії реалізації і визначають тенденцію зміни показників продуктивності основного капіталу за 2019-2021 рр. (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Ефективності використання основних засобів
в аграрних підприємствах Криничанського району**

Показник	2019	2020	2021	2021 до 2019, +/-
Продуктивність основних засобів у процесі виробництва грн.	1,08	0,95	1,17	+0,09
Продуктивність основних засобів у процесі реалізації, грн.	0,97	1,06	0,82	-0,15
Капіталомісткість у процесі виробництва, грн.	0,93	1,05	0,85	-0,08
Капіталомісткість у процесі реалізації, грн.	1,03	0,94	1,22	+0,19
Рентабельність активів, %	3,22	8,74	5,16	+1,94

З табл. 2.11 видно, що показники продуктивності основних засобів в аграрних підприємствах мають тенденцію до зростання у виробничому процесі, а знижуються у сфері реалізації. У зв'язку з цим стає актуальним

дослідження продуктивності основного капіталу та ступеня впливу на нього показників оновлення, вибуття, зношування, частки активної частини основних засобів. На основі методу статистичних угруповань було виконано аналіз впливу окремих факторів на цей показник. Дослідження виконано за матеріалами 14 аграрних підприємств Криничанського району Дніпропетровської області.

Серед факторів ефективності використання основних засобів у числі головних виступає їх раціональна структура. Найбільш активною частиною основних засобів, що у процесі виробництва прямо впливає на процес, є машини та обладнання, частка яких у складі основних засобів (частка активної частини основних засобів у їхній спільній вартості, %) визначає технічну оснащеність виробництва та впливає на рівень продуктивності основних засобів. Вплив частки активної частини основних засобів у загальній їх вартості на продуктивність основних засобів та інші показники ефективності виробництва представлено в табл. 2.12.

Таблиця 2.12

**Вплив активної частини основних засобів
на показники ефективності виробництва**

Показники	Частка активної частини основних засобів до їх загальної вартості, %				Середнє за вибіркою
	I група до 30	II група 31-60	III група 61-90	IV група понад 91	
Кількість підприємств	2	5	4	3	14
Середня частка активної частини основних засобів за групами, %	20,4	31,6	47,8	74,6	53,2
Продуктивність основних засобів, грн	0,61	0,98	1,11	1,04	1,01
Продуктивність активної частини основних засобів, грн	3,01	2,96	3,11	1,28	1,75
Товарна продукція на 1 га ріллі, тис. грн.	24,6	65,6	97,8	76,9	70,9
Вироблено одним працівником за рік, тис. грн.	501,4	652,8	812,6	469,9	572,6

З аналізу даних табл. 2.12, видно, що у підприємствах третьої групи, які мають частку активної частини основних засобів від 61 до 90 %, складається найбільше значення продуктивності основних засобів.

В аграрних підприємствах цієї групи сформувалися вищі показники ефективності виробництва: вартість товарної продукції на 1 гектар ріллі та на 1 працівника більша відповідно у 4 та 1,62 рази порівняно з господарствами першої групи. Ефективність використання основних засобів та загалом ефективність виробництва залежить від ступеня зносу основних засобів. Використання у виробничому процесі старої зношеної техніки призводить до зниження показників виходу продукції, продуктивності праці, а також збільшення виробничої собівартості за рахунок зростання експлуатаційних витрат і витрат на амортизацію. Залежність продуктивності основних засобів та інших показників ефективності виробництва від ступеня зношування основних засобів підтверджується статистичним групуванням (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Вплив ступеня зносу основних засобів
на показники ефективності виробництва**

Показники	Рівень зносу основних засобів, %				Середнє за вибіркою
	I група до 15	II група 16-35	III група 36-50	IV група понад 51	
Кількість підприємств	3	4	5	2	14
Середній рівень зносу основних засобів за групами, %	6,4	18,9	46,9	61,3	33,5
Вартість товарної продукції на:					
- 1 га ріллі, тис. грн.	18,4	35,8	44,8	22,6	21,7
- 100 грн. основних засобів, грн.	76,3	101,4	99,6	84,9	93,5
- 1 середньорічного працівником за рік, тис. грн.	435,8	655,9	764,1	623,8	649,8

Групування показує, що зростання продуктивності основних засобів спостерігається у підприємствах, що працюють переважно на новій техніці, ступінь зносу якої не перевищує 50%. Разом з тим підприємства першої групи зі ступенем зносу основних засобів до 15 % не досягли досить високої продуктивності основних засобів.

Крім того можна визначити вплив на якісний стан основних засобів, рівень його продуктивності та загалом ефективність виробництва ступеня оновлення основних засобів (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Вплив рівня оновлення основних засобів на їх якісний стан

Показники	Рівень оновлених основних засобів, %				Середнє за вибіркою
	I група до 30	II група 31-60	III група 61-90	IV група понад 90	
Кількість підприємств	4	4	3	3	14
Середній рівень оновлених основних засобів за групами, %	8,6	28	65,5	87,6	37,5
Вартість товарної продукції на 1 га ріллі, тис. грн.	25,9	36,5	57,9	47,6	38,9
Вироблено одним працівником за рік, тис. грн.	460,1	668,6	707,5	694,8	654,4

Групування показує, що зростання рівня оновлення основних засобів спостерігається у підприємствах, що працюють переважно на новій техніці, рівня оновлення яких перевищує 90%. В аграрних підприємствах III групи досягаються найвищі результативні показники при цьому оновлення основних засобів коливається в межах 61-90%.

Проаналізуємо пропорцій між основними та оборотними засобами та розглянемо їх вплив на показники ефективності виробництва (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Вплив співвідношення оборотних та основних засобів на показники ефективності виробництва

Показники	Вартість оборотних засобів на 1 грн. основних засобів, грн.				Середнє за вибіркою
	I група до 1	II група 1,01-1,5	III група 1,51-2	IV група понад 2	
Кількість підприємств	4	4	2	4	14
Середня вартість оборотних засобів на 1 грн. основних засобів за групами, грн.	0,4	1,2	1,8	2,2	1,1
Продуктивність основних засобів, грн	0,51	1,15	1,51	1,71	0,93
Вартість товарної продукції на 1 га ріллі, тис. грн.	13,1	23,0	18,7	15,6	16,41
Вироблено одним працівником за рік, тис. грн.	501,7	874,6	713,6	601,9	654,4

Провівши аналіз впливу різноманітних факторів на ефективність використання основних засобів та оцінка сукупного впливу визначених

факторів на ефективність розрахуємо багатofакторну модель продуктивності основних засобів.

Побудову кореляційно-регресійної моделі розпочнемо з визначення факторних ознак:

X_1 - питома вага активної частини основних засобів до їх загальної вартості, %;

X_2 - вартість основних засобів на одного працівника, тис. грн;

X_3 – вироблено одним середньорічним працівником за рік, тис. грн;

X_4 - рівень оновлення основних засобів, %;

X_5 - рівень зносу основних засобів, %;

X_6 - рівень вибуття основних засобів, %;

X_7 - капітальні вкладення на 1 грн. вартості відтворення основних засобів, грн.;

X_8 - навантаження ріллі на одного працівника, га.

В результаті проведених розрахунків багатofакторна модель продуктивності основного капіталу має наступний вигляд:

$$Y_1 = 24,88 + 0,12X_1 + 0,14X_2 + 0,07X_3 + 0,37X_4 + 0,09X_5 + 0,06X_6 + 1,04X_7 + 0,12X_8.$$

В результаті розрахунків отримано наступне рівняння регресії:

$$Y_2 = 39,18 + 0,14X_1 - 0,17X_2 + 0,16X_3 + 0,39X_4 - 0,17X_5 + 1,82X_9.$$

Аналіз рівняння регресії дозволяє зробити висновок про те, що пряма залежність спостерігається між рівнем продуктивності основних засобів та такими факторами, як продуктивність праці, часткою оновлення основних засобів, часткою активної частини основних засобів. Зворотна залежність складається між продуктивності основних засобів та капіталоозброєністю. Тобто одні фактори сприяють зростанню продуктивності основних засобів зі збільшенням їх значення, інші скорочення цього показника. Розрахунки підтверджують тісний взаємозв'язок між продуктивності основних засобів та системою факторних ознак (коефіцієнт множинної детермінації $RI = 0,618$). Це свідчить, що понад 62 % зміни продуктивності основних засобів

посідає частку обраних чинників. Статистична значущість рівняння множинної регресії підтверджується за допомогою F-критерію Фішера: фактичне значення F-критерію (20,2) перевищує табличний ($F_{\text{табл}} = 2,01$). Порівняння розрахункового та фактичного значень продуктивності основних засобів показало, що понад 45% аграрних підприємств не використовують повною мірою можливості підвищення цього показника до розрахункового рівня. Це слід враховувати під час прогнозування продуктивності основних засобів та визначення резервів її підвищення.

Висновки до розділу II.

ФГ «Полісся» забезпечено економічними ресурсами і ефективно їх використовує. Використання основних і оборотних засобів є ефективним, так продуктивність основного капіталу в фермерському господарстві у 2021 році зросла на 1,3% і склала 1,51.

Зменшення коефіцієнта зношення на 34,5% у 2021 році в порівнянні з 2019 роком свідчить про удосконалення наявних основних засобів, що зумовлює зростання випуску продукції в натуральних значеннях і високрих вартісних показниках. Зростання коефіцієнту обороту оборотного капіталу (36,7 %) позитивно вплинуло на ефективність використання оборотного капіталу, про що свідчить тривалість обороту оборотного капіталу, яка у 2021 році проти 2019 року зменшилась на 26,3 % або 121 день.

Аналіз основних показників виробничо-фінансової діяльності підприємства доводить, що протягом трьох років досліджень господарстві зросла врожайність всіх основних сільськогосподарських культур у 2021 році в порівнянні з 2019 роком, збільшився чистий дохід в розрахунку на відповідні угіддя у 2,5 рази та прибуток у майже 2 рази, свідчить про зростання результативних показників і удосконалення використання ресурсів. Зазначене вплинуло на рівень рентабельності продаж, який у 2021 році проти 2019 року зменшився на 7,67 відсоткових пункти і станом на

2021 рік склав 32,6 %. Отже, господарство є фінансово незалежним, займає стійку ринкову нішу та досягло високого рівня управління.

Аналіз показників продуктивності основних засобів в аграрних підприємствах Криничанського району мають тенденцію до зростання у виробничому процесі, а знижуються у сфері реалізації. Дослідження продуктивності основного капіталу та ступеня впливу показників оновлення, вибуття, зношування, частки активної частини основних засобів на показники ефективності діяльності підприємства на основі методу статистичних угруповань показує наступні результати. Спостерігається пряма залежність між рівнем продуктивності основних засобів та такими факторами, як продуктивність праці, часткою активної частини основних засобів часткою оновлення основних засобів. Зворотна залежність складається між продуктивності основних засобів та капіталоозброєністю. Тобто одні фактори сприяють зростанню продуктивності основних засобів зі збільшенням їх значення, інші скорочення цього показника. Порівняння розрахункового та фактичного значень продуктивності основних засобів показало, що понад 45% аграрних підприємств не використовують повною мірою можливості підвищення цього показника до розрахункового рівня. Це слід враховувати під час прогнозування продуктивності основних засобів та визначення резервів її підвищення.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Основні стратегічні напрями підвищення ефективності використання основних засобів підприємства

Використання для сільськогосподарського виробництва різноманітних груп основних засобів зумовлює проблему забезпечення їх повного використання і одержання максимально можливого прибутку в умовах динамічної кон'юнктури ринку. Вона посилюється неналежними дослідженнями ринку і відсутністю обґрунтованих прогнозів. Відповідно у аграрних підприємствах не можуть прийматись випереджуючі рішення, спрямовані на використання сприятливої ринкової ситуації або протидію очікуванім несприятливим явищам. Зрозуміло, що в умовах відсутності інформації про очікуваний стан ринку неможливо розробляти стратегічні плани розвитку [15]. Кожен аграрний виробник, залежно від виробничої структури, розміру підприємства, спеціалізації та кількості працюючого персоналу, технології вирощування рослин та утримання тварин, повинен вибрати собі такий склад основних засобів, особливо його активну частину, який зміг би забезпечити йому прибуткове функціонування та конкурентоспроможне становище на ринку. Кожне аграрне підприємство потребує знарядь праці, за допомогою яких можна було б виконати поставлені завдання. Основні засоби є матеріально-технічною базою виробництва. Від їх обсягу та якісного стану залежать виробнича потужність підприємства та рівень технічної озброєності праці. Рівень продуктивності праці працівників підприємства у значній мірою залежить від стану, якості і структури основних виробничих засобів. Для поліпшення використання основних засобів та виробничих потужностей необхідно знайти резерви зростання продуктивності основного капіталу.

Резерви є втрачені (не використані) на певний момент часу можливості зростання обсягу випуску та продажу продукту, зниження його витрат, зміцнення фінансового стану та покращення інших економічних значень діяльності господарства.

Суми резервів можуть бути визначені як різницю між можливими та фактично досягнутими величинами економічних показників діяльності. Дослідження проводилося на матеріалах ФГ «Полісся». З метою пошуку резервів скористаємося кореляційно-регресійним аналізом. У тих випадках, коли зв'язок між показниками має стохастичну залежність, залучаються масові дані для визначення середнього рівня зміни досліджуваного показника за стохастичною сукупністю. Це дозволить використовувати результати кореляційного аналізу для розрахунку резервів з досліджуваного підприємства. Як фактори, що впливають на зміну продуктивності основного капіталу, відібрано наступні показники: X_1 – питома вага активної частини ОЗ у загальній їх вартості, %; X_2 – якість ґрунту, бал; X_3 - припадає оборотних засобів на одну гривню основних; X_4 - рівень зносу, %; X_5 – рівень оновлення, %; X_6 - співвідношення активної та пасивної частин ОЗ, коефіцієнт.

Внаслідок проведення кореляційного аналізу отримано рівняння:

$$Y_X = 0,384 + 0,218X_1 + 0,004X_2 + 0,303X_3 - 0,002X_4 - 0,003X_5 + 0,0003X_6.$$

Дані рівняння регресії свідчать, що у фермерському господарстві підвищення балу ріллі на одиницю збільшить продуктивність основного капіталу на 0,0015, підвищення частки активної частка засобів на 1% збільшить продуктивність основного капіталу на 0,0013, підвищення продуктивності праці збільшить продуктивність основного капіталу на 0,019, підвищення частки оборотних засобів, що припадають на 1 грн. основних засобів на 1% збільшить продуктивність основного капіталу на 0,36, а скорочення ступеня зносу основних фондів на 1% збільшить продуктивність основного капіталу на 0,0125. Коефіцієнти за відповідних факторів показують, на скільки грн. змінюється продуктивність основного

капіталу зі збільшенням кожного факторного показника на одиницю. Використовуючи ці дані та знаючи, як зміниться величина кожного фактору в перспективі, не важко підрахувати резерв підвищення продуктивності основного капіталу в цілому та за рахунок кожного фактору окремо. Для цього необхідно можливий приріст кожного фактору помножити на відповідний коефіцієнт регресії (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Резерв підвищення продуктивності основного капіталу на основі кореляційного аналізу

Фактор	Рівень показника		Відхилення, +/-	Коефіцієнт регресії	Резерв збільшення продуктивності основного капіталу, грн.
	фактичний	можливий			
X ₁	28,3	29,1	0,8	0,218	+0,174
X ₂	31	34	3,0	0,004	+0,012
X ₃	0,19	0,40	0,21	0,303	+0,191
X ₄	57,6	55,1	-2,5	- 0,002	+0,005
X ₅	92,1	95,0	2,9	- 0,003	-0,0087
X ₆	40,7	44,1	3,4	0,0003	+0,0010
Разом	-	-	-	-	+0,3743

Таким чином, на підставі табл. 3.1 можна зробити висновок про те, що резерв зростання продуктивності основного капіталу у господарстві складе 0,3743, у тому числі за рахунок зростання якості ґрунту ріллі на 3,0 продуктивності основного капіталу зросте на 0,004 грн., частки активної частини фондів на 0,8 – зросте на 0,218 грн. Використати дану методику можливо й для планування показників перспективу.

Для ФГ «Полісся» основною галуззю, яка визначає спеціалізацію господарства є рослинництво. Нормальне функціонування галузі забезпечується енергетичними машинами, якими виконуються основні види робіт. До них належать трактори, енергозасоби та автомобілі. Крім того, необхідно мати знаряддя для обробітку землі та догляду за посівами та машини для збирання врожаю. В окрему групу можна виділити пересувні ремонтні станції та машини для виконання певних специфічних робіт [24.. Такий поділ спричинений тим, що вирощування всіх сільськогосподарських

культур складається з основної обробки ґрунту, передпосівної обробки ґрунту, догляд за посівами та збирання урожаю. Вітчизняними вченими були розроблені пропозиції щодо формування складу і кількості машинно-тракторного парку.

Для більш детального дослідження продуктивності основних засобів та факторів, що її визначають, використано метод кластерного аналізу із застосуванням алгоритму k-середніх (K-means clustering). Метод кластерного аналізу дозволив розбити сукупність 14 обстежуваних аграрних підприємств району на однорідні групи, виявити групи підприємств, що мають більш високі показники якісного стану основних засобів, їх відтворення та ефективності використання. Для виконання розрахунків з використанням методу k-середніх передбачено розподіл сукупності на чотири групи. Аналіз виділених груп дозволив визначити такі групи підприємств за показником продуктивності основних засобів: перша - підприємства з низьким показником (0,6 грн.); друга - підприємства із середнім показником (0,61-0,9 грн.); третя - підприємства з показниками вище середнього (0,91-1,2 грн.); четверта - підприємства з високими показниками (понад 1,20 грн.). Середні значення досліджуваних ознак та продуктивності основних засобів, встановлені за кожною з чотирьох груп підприємств, представлені в табл. 3.2.

Порівняльний аналіз показників, приведених в табл. 3.2, дозволяє зробити висновок у тому, що у всіх групах господарств середня частка активної частини основних засобів становить понад 50 %, що можна оцінити позитивно. Проте ступінь зношування основних засобів перевищує ступінь їх оновлення. Це з тим, що багато підприємств не списують зношену техніку. Оновлення основних засобів стримується високою вартістю позикових джерел (кредиту, фінансового лізингу).

Порівняльний аналіз фактичного та розрахункового значень продуктивності основних засобів дозволив виявити, що значна частина

підприємств сукупності недовикористовує наявні можливості досягнення розрахункового рівня продуктивності основних засобів.

Таблиця 3.2

**Вплив факторів на підвищення продуктивності
використання основних засобів**

Показник	Група підприємств			
	I	II	III	IV
Кількість підприємств у групі	4	6	6	5
X ₁ – вироблено одним середньорічним працівником за рік, тис. грн	462,0	778,7	703,5	678,0
X ₂ - вартість основних засобів на одного працівника, тис. грн	476,6	691,5	205,5	440,5
X ₃ - питома вага активної частини основних засобів до їх загальної вартості, %	51,9	67,6	51,0	59,2
X ₄ - рівень зносу основних засобів, %	33,9	23,7	27,4	32,3
X ₅ - рівень оновлення основних засобів, %	22,6	21,6	24,7	20,1
Фактичне значення продуктивності основних засобів, грн.	0,55	0,69	0,99	1,31
Розрахункове значення продуктивності основних засобів, грн.	0,63	0,73	1,12	1,43

Тобто, на цих підприємствах є запас можливостей підвищення ефективності використання цих активів, такі як зростання їх активної частини, зниження ступеня їхнього зносу, підвищення коефіцієнта оновлення. Для виявлення наявних резервів виділено групи підприємств із найвищим і найнижчим значеннями продуктивності основних засобів та виконано порівняльний аналіз цих показників за групами.

Дослідження ефективності використання основних засобів на мікрорівні у першій та четвертій групах підприємств обрано найбільш типові підприємства із середнім значенням досліджуваних факторів та показників продуктивності основних засобів. У першій групі це ФГ «Полісся» Криничанського району, у четвертій - ФГ «Оазис» Криничанського району. Для цих підприємств визначено розрахункові значення показника продуктивності основних засобів, а також виявлено резерви підвищення цього показника та ефективності виробництва в цілому при досягненні оптимальних значень факторіальних ознак (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Резерви підвищення продуктивності основних засобів

Показник регресивної моделі	Значення показника		Різниця між значеннями показників на підприємствах
	ФГ «Оазис» Криничанський район (четверта група)	ФГ «Полісся» Криничанський район (перша група)	
X ₁ – вироблено одним середньорічним працівником за рік, тис. грн	494,36	370,79	123,57
X ₂ - вартість основних засобів на одного працівника, тис. грн	352,54	460,54	-108,00
X ₃ - питома вага активної частини основних засобів до їх загальної вартості, %	86,90	58,90	28,00
X ₄ - рівень зносу основних засобів, %	24,54	40,67	-16,13
X ₅ - рівень оновлення основних засобів, %	39,69	21,44	18,25
Фактичне значення продуктивності основних засобів, грн.	1,40	0,81	0,59
Середнє розрахункове значення продуктивності основних засобів	1,40	0,98	0,42

З аналізу даних табл. 3.3 видно, що різниця між розрахунковими значеннями показників продуктивності основних засобів становить 0,42 грн. Низький цей показник в підприємстві першої групи порівняно четвертою обумовлений вищою капіталоозброєністю, але меншою продуктивністю праці, тощо. Крім того, у підприємства першої групи вищий рівень зносу основних засобів на 16,13 %, нижче на 28 % питома вага активної частини основних засобів, ступінь оновлення на 18,25 %.

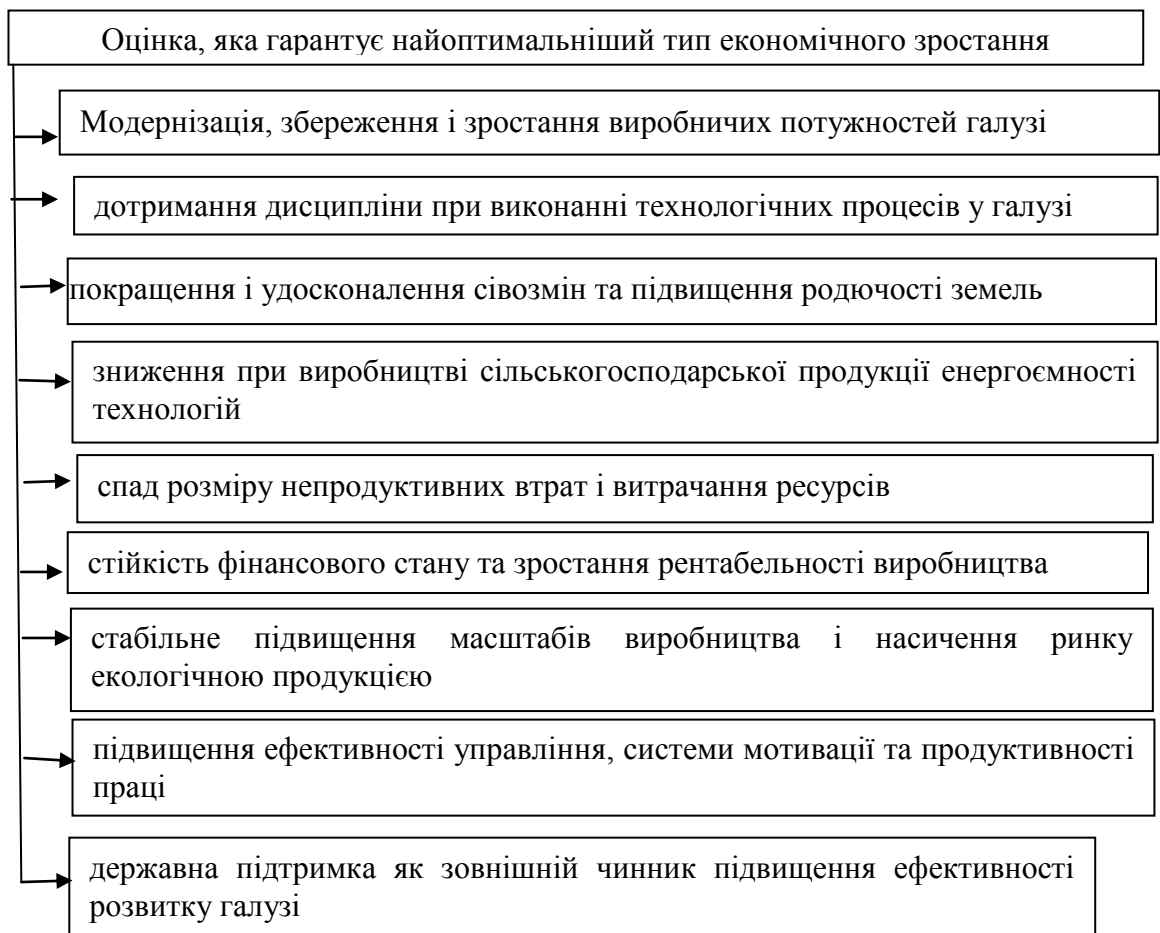
Поліпшення якісних показників до значень передового господарства може бути резервом підвищення продуктивності основних засобів.

У прогнозуванні типу економічного зростання галузі рослинництва враховується зв'язок механізмів ефективності використання матеріально-технічної бази та інтенсифікації. Сучасні умови функціонування аграрних підприємств можна охарактеризувати такими складовими: прогресуючий

недолік грошових коштів, пропозиція різновидів заощадливих технологій у виробництві продукції рослинництва за сучасних факторів виробництва.

В ФГ «Полісся» сформувався переважно інтенсивного типу ведення підприємництва, однак в своїх виробничих планах на перспективу (2023-2024 рр.) враховується зростання результативних показників за рахунок збільшення ресурсної частини.

Для оцінки сформованого типу економічного зростання, враховуючі окреслені перспективи особливостей розвитку галузі рослинництва як єдиної, на якій спеціалізується ФГ «Полісся» розглянемо ці показники (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Оцінка чинників формування типу економічного зростання галузі

З метою збереження наявного типу розвитку і для формування на перспективу інтенсивного типу економічного зростання фермерське господарство збирається втілити в практику диференціацію виробництва за рахунок вирощування нішевих культур (тобто застосувати продуктово-ринкову стратегію); чи відвести частину посівних площ під вирощування екологічної продукції, підвищити її якість і досягти більш стійкої конкурентної позиції на ринку; чи вибрати на перспективу інші критерії економічного розвитку.

Таким чином, одним із головних не інвестиційних чинників, які забезпечують формування інтенсивного типу економічного зростання галузі рослинництва виступає налаштування алгоритму дій у внутрішньогосподарських економічних відносинах.

3.2. Удосконалення управління основними засобами аграрного підприємства

У рамках системи управління основними засобами підприємства, з урахуванням особливостей своєї діяльності, вибирають способи, спрямовані на підвищення ефективності використання основних засобів, найважливішими з яких є:

- Регулярне оновлення складу основних засобів. Моральне та фізичне зношування основних засобів є негативним фактором, що знижує рівень конкурентоспроможності підприємства.

Однак використання сучасного технологічного обладнання, зокрема, сприяє певній економії електроенергії та реалізації безвідходного виробництва;

- Позбавлення від непотрібних основних засобів. Ефективне використання основних засобів досягається у тому випадку, коли підприємство обслуговує лише ті фонди, що експлуатуються.

Основні засоби, що рідко використовуються у виробничій діяльності підприємства, або не задіяні взагалі, негативно впливають на добробут організації, зокрема, шляхом збільшення податку на майно. Отже, у рамках підвищення ефективності використання основних засобів, підприємству необхідно позбавлятися від обладнання, що не використовується, наприклад, за допомогою його продажу;

- Збільшення коефіцієнта змінності. Кожне підприємство зацікавлене у максимальному використанні основних фондів, основним засобом досягнення чого є дво- чи тризмінна робота, результатом якої є організація беззмінного виробництва;

- Модернізація складу основних засобів. Ефективність використання основних засобів залежить від новизни та сучасності обладнання. Оптимальне застосування основних фондів можливе за умов наявності їхній сукупності високотехнологічних засобів та інноваційних технологій. Впровадження у виробничий механізм обладнання забезпечує зменшення витрат та виключенню простоїв, внаслідок чого підвищуються обсяги виробітку, зменшується собівартість продукції та збільшується її якість;

- Підвищення якості використовуваної вихідної сировини. Високий рівень сировини одна із основних засобів збільшення обсягів виходу продукції, унаслідок чого відбувається збільшення фондівіддачі;

- Збільшення концентрації основних фондів шляхом комбінування виробництва. Використання даного способу в рамках теми, що розглядається, націлено на зменшення використовуваних підприємством площ, що сприяє зниженню орендної плати. Також результатом комбінування виробництва та зменшення використовуваних площ є зниження бази оподаткування та підвищення виробітку з одиниці площі;

- Раціональні планові роботи основного обладнання. Досягти зниження простоїв об'єктів цих активів у використанні наявного обладнання можливо при систематичному виконанні ремонту, який запланований у поточних операціях і у більш тривалій перспективі

(капітальний). Реалізувати вищезазначені дії щодо підвищення ефективності використання основних засобів можна впроваджуючи в фермерському господарстві власну ремонтну майстерню, яка призведе до виконання цих ремонтів у заплановані періоди якісно і з мінімальними витратами;

– збільшення рівня якості процесу підготовки матеріалів та сировини. Основними результатами цього способу підвищення ефективності використання основних засобів є економія ресурсів та скорочення часу на підготовку основних фондів. Поширеними методами покращення підготовчих заходів є запровадження рекламаций на неякісну сировину та оптимізація транспортувальних процесів;

- Підвищення рівня кваліфікації персоналу, що обслуговує основні засоби. Високий рівень кваліфікації співробітників та наявність професійних знань, навичок та умінь забезпечує збільшення вироблення та сприяє якісній зміні продукції шляхом максимізації виробничих можливостей основних засобів за рахунок застосування в роботі грамотних підходів до використання основних фондів;

- Збільшення рівня механізації та автоматизації виробничих процесів. Цей спосіб спрямований на скорочення кількості необхідного персоналу, внаслідок чого зменшуються витрати підприємства на персонал, які є одним із основних джерел витратних частин організації. Крім скорочення витрат на виплату заробітних плат, аналізований спосіб забезпечує зниження витрат на внески до різних фондів;

- Використання зарубіжного досвіду управління основними засобами. Основна мета сучасних зарубіжних виробничих розробок полягає у максимізації економії зі збереженням якості продукції. Застосування іноземних розробок на вітчизняних підприємствах сприяє виробленню одноразових витрат та зменшенню витрат у майбутньому. Крім сказаного вище, використання сучасних зарубіжних методик сприяє досягненню безвідходного виробництва, що дозволяє знизити витрати на виробництво товарів [9].

Основними чинниками вибору конкретного способу підвищення ефективності використання основних засобів є тип та сфера виробництва та поточний стан підприємства.

Також слід зазначити, що підвищення ефективності використання основних засобів необхідно розпочинати з аналізу поточної ефективності їхньої експлуатації. Другим кроком удосконалення процесу використання основних фондів має бути виявлення слабких місць та можливих загроз у діяльності підприємства. Насамперед, поліпшення необхідно спрямовувати на ті основні фонди, які справді потребують модернізації. У цих заходів слід проводити співвідношення витрат на вдосконалення використання основних засобів з передбачуваними доходами після реалізації процесів оптимізації величини і структури основних засобів.

На підставі проаналізованих у роботі способів підвищення ефективності використання основних засобів автором пропонується така методика, основною метою якої є максимальна наближеність до універсальної:

- Створення на підприємстві відділу, що займається розрахунком показників, що характеризують використання основних засобів;
- Проведення факторного аналізу з метою виявлення факторів, зміна яких спричинить позитивний результат використання основних засобів при найменших витратах фінансових ресурсів;
- сукупне використання екстенсивних та інтенсивних методик, спрямованих на підвищення ефективності використання основних засобів.

Передбачається, що запропонований спосіб використовуватиметься підприємствами, що функціонують у різних сферах діяльності.

Для ФГ «Полісся» Криничанського району з метою підвищення ефективності використання основних засобів, особливо їх активної частини було проведено і запропоновано вибір оптимального складу ґрунтообробного агрегату для роботи в цьому підприємстві. З цією метою було проведено інтегрування всіх агрегатів у загальну традиційну

технологію ґрунтообробки та вибірки їх характеристик (кількість агрегатів, загальні витрати на паливо), запропоновано їх диференціювати на три категорійні режими: жорсткий (залежно від технологічної операції 2 або 5 змін), норма (4 або 10 змін), м'який (6 або 15 змін).

Визначальними показниками роботи агрегату є норма виробітку та витрата палива, які, у свою чергу, залежать від складності робіт, глибини обробки та складу машини - тип трактора та плуга. Якщо приймати як критерій питому мінімальну витрату палива, це може виявитися не найкращим, оскільки можна отримати малопродуктивний агрегат. Норма виробітку агрегатів впливає на їх кількість при виконанні польових робіт, тому що існують певні нормативні агротехнічні терміни, що залежать від виду технологічної операції та ґрунтово-кліматичних умов. Зрив агротехнічних термінів призводить до зниження врожайності культур. При роботі орних агрегатів відбувається ерозія ґрунту в основному через його ущільнення. Ступінь такого ущільнення залежить від типу трактора та кількості проходів по полю. При пошуку оптимуму необхідно прагнути до меншої кількості агрегатів, мати мінімальні витрати на паливо та на компенсацію від збитків через зрив агротехнічних термінів та ущільнення ґрунту при роботі агрегатів. Імітаційні моделі є найбільш гнучким методом моделювання систем будь-якої складності, лінійних і нелінійних, зі зворотним зв'язком і мережами управління [12]. Для побудови імітаційних моделей часто використовують стохастичний та автоматний способи математичного опису. По кожному агрегату проводилося моделювання для трьох нормативних значень агростроків 5, 10, 15 днів та окремих агрофонів.

На оранці проведена оцінка заміни ґрунтообробної зброї на одному тракторі, і укладено таке: для Т-150К заміна робочого органу типу ПЛН6-35 не робить істотного впливу на ефективність-на 3% порівняно з ПЛН5-35 та ПН4-40, на 9% порівняно з ПЛН4-35; на тракторах ДТ-75М заміна знарядь ПН6-35 на ПН4-35 призводить до зниження витрат на 16%. Таким чином, вид знарядь впливає на ефективність роботи агрегату, але не всіх типів

тракторів. Розрахована ефективність агрегатів при зміні типу трактора при роботі з тим самим ґрунтообробним знаряддям і результати показують низьку залежність від заміни тягового агрегату в межах 10%. Моделювання інших агрофонів (2-староорні землі, стерня зернових-колосових та однорічних трав, 3-поле після коренеклубнеплодів та переорювання) проводилося тільки для окремих представників від кожної групи і показало, що для 1-ї та 2-ї груп на другому агрофоні практично не змінилося значення загальних питомих витрат; на третьому агрофоні – для всіх категорій питомі витрати нижчі. Агрофон більш сильно впливає на групи, у яких як силовий агрегат використовують трактори типу Т-150К, що працюють з відповідними причіпними ґрунтообробними знаряддями. Для 1-ї та 2-ї груп на другому агрофоні практично не змінилося значення загальних питомих витрат; на третьому агрофоні – для всіх категорій питомі витрати нижчі. Таким чином, можна сказати, що вдосконалення знарядь ґрунтообробки призведе до підвищення як даних агрегатів, так і найбільш ефективних таких як Джон Дір, Нью Холланд та ін. Аналогічно проведено моделювання і для інших технологічних операцій, пов'язаних з обробітком ґрунту. Після чого обрано по одному представнику агрегатів із найефективніших груп та по одному з низькоефективних [12].

Наступний етап – вибір даних за основними питомими витратами для представників груп. На цьому принципі складено узагальнюючу табл. 3.4, де наведено підсумовування всіх питомих витрат залежно від групи, режиму роботи та рівня вимог до агростроків.

Після інтегрування всіх агрегатів у загальну традиційну технологію ґрунтообробки та вибірки їх характеристик (кількість агрегатів, загальні витрати на паливо), запропоновано їх диференціювати на три категорійні режими: жорсткий (залежно від технологічної операції 2 або 5 змін), норма (4 або 10 змін), м'який (6 або 15 змін).

Також залежно від агрофону або типу обладнання, то було сформовано два режими роботи агрегатів: «важкий» при роботі на

агрофонах, що вимагають низьку продуктивність з великими витратами палива або відпрацювати важкими подвійними боронами та «полегшений» на легких агрофонах та зі звичайними боронами.

Таблиця 3.4

Групи агрегатів залежно від режиму роботи та рівня вимог до агростроків

Найменування характеристики	Рівень вимог до агростроків								
	жорсткий			норма			м'який		
	мін	норма	макс	мін	норма	макс	мін	норма	макс
Важкий режим роботи									
Кількість агрегатів, шт.	9	19	25	11	15	24	17	22	26
Витрати загальні, тис. грн	16,02	16,26	19,81	18,78	19,36	19,69	18,75	19,00	19,69
Витрати на пальне, тис. грн	1,82	2,13	2,45	1,82	2,13	2,45	1,82	2,13	2,45
Полегшений режим роботи									
Кількість агрегатів, шт.	9	19	25	10	15	22	16	19	23
Витрати загальні, тис. грн	15,40	15,64	18,08	18,32	18,51	18,93	18,35	18,51	18,79
Витрати на пальне, тис. грн	1,62	1,81	2,03	1,62	1,81	2,03	1,62	1,81	2,03

Для важкого режиму роботи між високоефективною групою та низькоефективною практично немає різниці в оптимальній кількості агрегатів, незалежно від рівня вимог до агростроків (від «жорсткого» до «м'якого»).

Слід зазначити, що витрати на паливо, у всіх випадках, перебувають на рівні 11-15% від загальних витрат. Порівняно із загальноприйнятою технологією при мінімальній обробці та важкому режимі роботи, загальні витрати для високоефективної групи знизилися на 0,94 тис. грн./га; для полегшеного режиму роботи: для високоефективної групи витрати знизилися на 10%. Витрати на паливо при мінімальній обробці та важкому режимі роботи нижчі на 6%, а для полегшеного режиму менші на 37,2%. Також скоротилася загальна оптимальна кількість працюючих агрегатів в середньому на 10%.

Аналогічним чином можна отримати динамічні моделі і за іншими технологічними процесами одержання рослинницької продукції. Всі розроблені моделі дозволять зробити ще один крок до точного землеробства та скоротити собівартість виробленої продукції.

Також до напрямків підвищення ефективності використання основних засобів належить:

- своєчасне оновлення основних засобів шляхом придбання або будівництва нових об'єктів, реконструкції, модернізації наявних основних засобів (ступінь оновлення має становити не нижче 20%);

- досягнення оптимального співвідношення між власними та позиковими джерелами відтворення основних засобів (приблизно 60 % власних коштів, 40 % позикових);

- забезпечення раціональних пропорцій між основними та оборотними засобами організації (на 100 грн. основних засобів має припадати більше 100 грн. оборотних засобів);

- збільшення в середньому до 50% частки активної частини основних засобів, досягнення оптимального співвідношення між силовими та робочими машинами.

Таким чином, «основні засоби формують основну частину матеріально-технічної бази будь-якої галузі чи підприємства. На основі підвищення ефективності їх використання збільшується економічний потенціал і виробничі можливості галузі, підвищується технічний рівень виробництва. Вирішення проблеми підвищення ефективності використання основних засобів є одним з основних завдань виробничої діяльності підприємств, від результату якого залежить їх фінансовий стан та конкурентоспроможність» [44].

Для реалізації виявлених напрямів підвищення ефективності використання основних засобів необхідно провести низку заходів. Насамперед необхідно вдосконалювати якісну структуру основних засобів за термінами служби, ступенем їх зносу, часткою активної частини,

сформувати інноваційну структуру основних засобів за параметрами економічності витрати палива, продуктивності, витрат на ремонт і технічне обслуговування машин і устаткування [32]. Великий ефект може дати регулярна оцінка технічного стану основних засобів, яка дозволить виявити об'єкти, що потребують капітального ремонту, модернізації, реконструкції, а також об'єкти, що підлягають списанню. Цей захід дозволить посилити контроль за збереженням майна підприємств, підвищити оперативність прийняття управлінських рішень щодо проведення відновлювальних робіт, списання повністю зношених, морально застарілих основних засобів [36].

Важливим заходом є переоцінка вартості основних засобів з урахуванням ступеня їх зносу, амортизації, ринкової вартості активів на момент переоцінки. Регулярна переоцінка забезпечить максимально точне формування вартості основних засобів.

Для відновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарським підприємствам слід активніше використовувати фінансовий лізинг, який дозволить, не залучаючи кредитні ресурси, вводити у виробничий процес нові об'єкти основних засобів, підтримувати оптимальне співвідношення між власними та залученими джерелами відтворення. Важливо також здійснювати резервування власних джерел відтворення основних засобів (прибутків, амортизаційних відрахувань, доходів від ліквідації основних засобів), використання яких сприятиме зниженню вартості придбаних чи модернізованих основних засобів, а отже підвищенню ефективності використання цих активів. Таким чином, виконання перерахованих заходів дозволить підвищити ефективність використання основних засобів та загалом ефективність виробництва.

Таким чином, підвищення ефективності використання основних засобів є одним із основних факторів успішної діяльності підприємств, оскільки основне їх завдання полягає в мінімізації витрат на обслуговування обладнання зі збереженням або збільшенням якості продукції. Також вдосконалення управління основними засобами сприяє підвищенню рівня

конкуреноспроможності аграрного підприємства, що дозволяє їм зберігати своє місце на ринку та розширювати сегменти виробництва. Отже, підприємствам необхідно регулярно, постійно реалізовувати заходи, створені задля оптимізації і раціоналізації використання наявних основних засобів, при цьому використовувати різні способи, мають універсальний характер.

Висновки до розділу III.

В господарстві запропоновано вибір оптимального складу ґрунтообробного агрегату для виконання агротехнологічних робіт. Запропоновано їх диференціювати на три категорійні режими: жорсткий (залежно від технологічної операції 2 або 5 змін), норма (4 або 10 змін), м'який (6 або 15 змін). Також залежно від агрофону або типу обладнання, то було сформовано два режими роботи агрегатів: «важкий» при роботі на агрофонах, що вимагають низьку продуктивність з великими витратами палива або відпрацьовувати важкими подвійними боронами та «полегшений» на легких агрофонах та зі звичайними боронами. Для важкого режиму роботи між високоефективною групою та низькоефективною практично немає різниці в оптимальній кількості агрегатів, незалежно від рівня вимог до агростроків (від «жорсткого» до «м'якого»).

В господарстві розрахований резерв зростання продуктивності основного капіталу (0,3743), у тому числі за рахунок зростання якості ґрунту ріллі на 3,0 продуктивності основного капіталу зросте на 0,004 грн., частки активної частини фондів на 0,8 – зросте на 0,218 грн.

Визначені основні напрями підвищення ефективності використання основних засобів:

- своєчасне оновлення основних засобів шляхом придбання або будівництва нових об'єктів, реконструкції, модернізації наявних основних засобів (ступінь оновлення має становити не нижче 20%);

- досягнення оптимального співвідношення між власними та позиковими джерелами відтворення основних засобів (приблизно 60 % власних коштів, 40 % позикових);

- забезпечення раціональних пропорцій між основними та оборотними засобами організації (на 100 грн. основних засобів має припадати більше 100 грн. оборотних засобів);

- збільшення в середньому до 50% частки активної частини основних засобів, досягнення оптимального співвідношення між силовими та робочими машинами.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Економічна ефективність використання основних засобів підприємства визначається у контексті використання усіх ресурсів, які до певної міри є взаємозамінними, і характеризується можливістю досягнення максимального прибутку у розрахунку на одиницю використаного ресурсу. Економічна ефективність використання окремих видів основних фондів, вплив яких на загальну прибутковість господарської діяльності визначити часто не просто, може характеризуватись техніко-економічними параметрами використання цих фондів відповідно до їх цільового призначення. На ефективність їх використання впливають різноманітні фактори, за напрямом дії їх можна розділити на такі групи: організаційні, фінансово-економічні, комерційні, природно-ресурсні, маркетингові, виробничої спеціалізації, технічні, кадрові.

ФГ «Полісся» забезпечено економічними ресурсами і ефективно їх використовує. Використання основних і оборотних засобів є ефективним, так продуктивність основного капіталу в фермерському господарстві у 2021 році зросла на 1,3% і склала 1,51.

Зменшення коефіцієнта зношення на 34,5% у 2021 році в порівнянні з 2019 роком свідчить про удосконалення наявних основних засобів, що зумовлює зростання випуску продукції в натуральних значеннях і високих вартісних показниках. Зростання коефіцієнту обороту оборотного капіталу (36,7 %) позитивно вплинуло на ефективність використання цих активів, підтвердженням є зменшення на 121 день (26,3%) тривалості обороту оборотного капіталу.

В фермерському господарстві протягом трьох років досліджень зросла врожайність всіх основних сільськогосподарських культур, збільшився чистий дохід в розрахунку на відповідні угіддя у 2,5 рази та прибуток у майже 2 рази, свідчить про зростання результативних показників і удосконалення використання ресурсів. Зазначене вплинуло на рівень

рентабельності продаж, який у 2021 році проти 2019 року зменшився на 7,67 відсоткових пункти і був на рівні 32,6 % в 2021 році. Отже, господарство є фінансово незалежним, займає стійку ринкову нішу та досягло високого рівня управління.

Аналіз показників продуктивності основних засобів в аграрних підприємствах Криничанського району мають тенденцію до зростання у виробничому процесі, а знижуються у сфері реалізації. Дослідження продуктивності основного капіталу та ступеня впливу показників оновлення, вибуття, зношування, частки активної частини основних засобів на показники ефективності діяльності підприємства на основі методу статистичних угруповань показує наступні результати. Спостерігається пряма залежність між рівнем продуктивності основних засобів та такими факторами, як продуктивність праці, часткою активної частини основних засобів часткою оновлення основних засобів. Зворотна залежність складається між продуктивності основних засобів та капіталоозброєністю. Тобто одні фактори сприяють зростанню продуктивності основних засобів зі збільшенням їх значення, інші скорочення цього показника. Порівняння розрахункового та фактичного значень продуктивності основних засобів показало, що понад 45% аграрних підприємств не використовують повною мірою можливості підвищення цього показника до розрахункового рівня. Це слід враховувати під час прогнозування продуктивності основних засобів та визначення резервів її підвищення.

Комплексне дослідження ефективності використання основних засобів дозволило встановити закономірності зміни продуктивності основних засобів залежно від різних факторів, визначити межі значень цього показника за чотирма групами сільськогосподарських підприємств та виявити ефективно працюючі фірми з високими показниками продуктивності. Для підприємств з низькою ефективністю використання основних засобів запропонований вибір оптимального складу ґрунтообробного агрегату для виконання агротехнологічних робіт. З цією

метою було проведено інтегрування всіх агрегатів при загальній традиційну технологію ґрунтообробки та враховуючи такі характеристики як кількість агрегатів, загальні витрати на паливо, за умов жорсткого (залежно від кількості 2 або 5 змін), нормального (4 або 10 змін) чи м'якого (6 або 15 змін) режиму.

Також до напрямків підвищення ефективності використання основних засобів належить:

- своєчасне оновлення основних засобів шляхом придбання або будівництва нових об'єктів, реконструкції, модернізації наявних основних засобів (ступінь оновлення має становити не нижче 20%);

- досягнення оптимального співвідношення між власними та позиковими джерелами відтворення основних засобів (близько 60 % власних коштів, 40 % позикових);

- забезпечення раціональних пропорцій між основними та оборотними засобами організації;

- збільшення активної частки основних засобів, досягнення оптимального співвідношення між силовими та робочими машинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. Київ. КНЕУ. 2002. 624 с.
2. Аранчій В.І., Зоря О.П., Аранчій Д.С., Михайленко В.В. Ефективність використання основних засобів на підприємствах аграрного сектору та напрями її підвищення. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 3*. Полтава. ПДАА. 2011. Т. 1. С. 21–25.
3. Білоусько Я.К, Бурилко А. В., Денисенко П. А. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки. Київ. ННЦ ІАЕ. 2008. 132 с.
4. Бланк И.А. Управление формированием капитала Київ. «Ника-Центр». 2008. 656 с
5. Бровко Л.І., Галаган Т.І., Бровко Є.І. Економічна ефективність використання основних фондів сільськогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 22. С. 22-26.
6. Бурковський І.Д., Кареба М.І. Шляхи поліпшення технічного оснащення аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2010. № 4. С. 92–96
7. Бутко М., Зеленська О., Зеленський С., Дорофієва О. Проблеми відтворення основних засобів сільського господарства Чернігівської області. *Економіка АПК*. 2005. №9. С.45-52.
8. Вініченко І.І. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств. Донецьк: Юго-Восток. 2010. 444 с.
9. Геєць В.М. Національна інноваційна система та інноваційно-інвестиційна діяльність. *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В.М. Геєця*. К.: Ін-т екон. Прогнозув. 2013. С. 345–385.
10. Горячих Н.І., Савченко Т.Г., Семененко І.М. Забезпеченість регіону основними засобами, тенденції і проблеми їх використання. *Економіка і право*. 2010. №1. С.22-24
11. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в

агропромислового комплексу України. *Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку*. 2011. № 1. С. 65–76.

12. Дергалюк Б.В. Державне регулювання лізингових відносин в національному господарстві : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Київ. 2012. 21 с.

13. Дячек В.І. Застосування імітаційного моделювання для визначення ефективності використання сільськогосподарської техніки. *Статистика України*. 2006. №2. С.26-30.

14. Економіка та організація виробництва. За ред. В.Г. Герасимчука, А.Е. Розенплентера. Київ. Знання, 2007. 678 с.

15. Захарчук О.В. Проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 92–99.

16. Іванишин В.В. Організаційно-економічні засади відтворення і ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва: моногр. Київ. ННЦ ІАЕ. 2011. 350 с.

17. Ільчук В. Шмопер Т. Інноваційно-інвестиційна діяльність АПК: сучасний стан і проблеми розвитку. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2017. Vol. 3, № 1. С. 108–118.

18. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія. П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило та ін. Київ. ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.

19. Капуста М. Напрями підвищення ефективності використання основних засобів підприємства. *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи*. XIII Міжн. наук.-практ. інтернет-конференція 27-28 жовтня 2022 р. Дніпро : ДДАЕУ, 2022. С. 254-255

20. Колеснік Я. В. Відтворення основних засобів: види, форма та джерела фінансування. Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: *Економічні науки*. 2009. № 2. С. 130–133.

21. Кулько І.В. Оцінювання та аналіз основних виробничих фондів підприємств. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво*. 2013. № 3. С. 166–169.

22. Лозинська Т.М. Інтенсивні фактори економічного зростання в аграрній сфері України: питання методології. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки*. Вип. 2. Т.2. Полтава. ПДАА. 2011. С. 130-136.

23. Лупенко Ю.О. Лупенко Є.І. Інвестування розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2008. № 12. С. 59–62.

24. Мазуркевич І.О. Оцінка ефективності використання основних засобів на підприємстві. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. №2. С.91-96

25. Малік М.Й. Інноваційна діяльність як складова стратегії підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2005. № 5. С. 155.

26. Мармуль Л.О. Ксьонжик І.В. Інвестування інноваційного розвитку харчових і переробних підприємств. Миколаїв, 2011. 153 с.

27. Матеріально-технічне забезпечення сільського господарства України. За ред. Ю. О. Лупенка та О. В. Захарчука. Київ. ННЦ ІАЕ, 2015. 144 с.

28. Месель-Веселяк В.Я. Досягнення аграрно-економічної науки – в практику реформування сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 1996. № 7. С. 7-9.

29. Назаренко І.М. Аналіз інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств регіонів України. *Проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 136–143.

30. Науменко І. Вдосконалення методичних підходів до оцінки стану та ефективності функціонування системи агропромислового виробництва. *Аграрна економіка*. 2013. Т. 6. № 3–4. С. 80–88.

31. Начесова Т.В. Підвищення ефективності використання основних засобів сільськогосподарських підприємств. *Студентський науковий вісник*. Миколаїв. 2010. 430 с.

32. Огарков С.А. Формирование эффективной структуры основных фондов: критерии и взаимосвязь факторов. *Аграрная наука*. 2005. №6. С.18–20.

33. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві. Київ. 2006. 288 с.

34. Онисько С.М., Шматковська Т.О., Агрес О.Г. До проблематики формування та відтворення основних засобів на сільськогосподарських підприємствах. *Держава та регіони: Серія: Економіка та підприємництво*. 2010. № 2. С. 139–145.

35. Перебийніс В.І., Федірець О.В. Енергетичний фактор забезпечення конкурентоспроможності продукції. Полтава. ПУЕТ. 2012. 190 с.

36. Плаксієнко В.Я., Курбацька Л.М. Особливості відтворення окремих видів ресурсів в АПК. *Держава та регіони*. 2004. № 6. С. 203–209

37. Поповиченко І.В., Спірідінова К.О., Загустіна А.Є. Основні напрями підвищення ефективності використання основних фондів в сучасних умовах господарювання. *Економічний простір*. 2019. № 145. С. 149–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есpros_2019_145_14

38. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" (2000). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text>

39. Саблук П.Т. Формування і розвиток наукових основ забезпечення відтворювального процесу в аграрному виробництві. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. Київ. ІАЕ. 2003. 624 с.

40. Сільське господарство України за 2020 рік: статистичний збірник. Київ. Держаналітінформ, 2021. 231 с.
41. Сітковська А.О., Капушта М.Ю. Особливості функціонування основного капіталу підприємств. *International scientific innovations in human life*. The 7th International scientific and practical conference (January 19-21, 2022) Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 2022. P. 752-756.
42. Сітковська А.О., Савенко О.А., Капушта М.Ю. Технічне забезпечення аграрних підприємств як фактор підвищення конкурентоспроможності. *Агросвіт*. 2022. № 1. с. 53–57.
43. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: Эксмо. 2007. 960 с.
44. Терлецька І. В., Чухрій Ю. О. Резерви підвищення ефективності використання основних засобів підприємства. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Економічні науки. 2015. № 1 (4). С.89 <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Economic-visnik-4-2015-18.pdf>
45. Ульяновченко О.В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрній сфері. Харків. ХНАУ. 2006. 357 с.
46. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика. Київ. Основа, 2005. 552 с.
47. Харченко Н.В. Ефективність використання основних засобів виробництва на підприємствах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 11. С. 16-18.
48. Хвесик Ю.М. Інвестиції в аграрний сектор: пріоритети та механізми нарощення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 5–8.
49. Шевченко Н. І. Фінансування розвитку аграрних підприємств: сучасний стан, проблеми та шляхи вирішення. *Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки*. 2009. № 4. С. 139–145. Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2009.../
50. Шкляр В.Б. Становлення і розвиток ринку матеріально-технічних

засобів в аграрному виробництві. *Економіка АПК*. 2003. № 5. С. 117–12

51. Яшан Ю.В. Напрямки підвищення ефективності відтворення і використання основних засобів. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2012. Вип. 22(2). С. 402–407. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2012_22\(2\)__68](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2012_22(2)__68).

52. Aleskerova Y., Mulyk T., Fedoryshyna L. Improving credit protection analysis methods reports of main agricultural enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4 № 2. P. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-2-1-7>.

53. Steinhauser H., Landbehn C., Peters U. Einführung in die Landwirtschaft liche Betriebslehre. Stuttgart, 1992, pp. 15, 24-25